

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Půjčka, výpůjčka, výprosa - srovnání úprav základních
závazkových institutů soukromého práva

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

V Plzni dne 31. 3. 2014

Podpis.....

Na tomto místě bych chtěl velice zdvořile poděkovat vedoucímu mé diplomové práce panu JUDr. Petru Dostálíkovi, Ph.D. za cenné rady a podporu při výběru tématu této práce. Dále pak své přítelkyni a rodině za laskavou a trpělivou oporu při mém studiu. A v neposlední řadě svým přátelům, kteří mi byli od prvních dnů nejlepšími průvodci vysokoškolským životem.

Obsah

Úvod	5
1. Obecná část	7
1. 1. Pojem obligace a historický vývoj římského práva obligačního.....	7
1. 2. Vznik obligace	9
1. 2. 1. Obligační smlouva – contractus	10
1. 2. 2. Obligace jakoby ze smlouvy - obligationes quasi ex contractu	15
1. 2. 3. Obligace z bezprávného činu – z deliktu, a obligace jakoby z deliktu – Obligationes quasi ex delicto	16
1. 3. Obsah neboli předmět obligace	17
1. 4. Právní ochrana obligace	19
1. 5. Subjekty obligace	25
1. 6. Změna obligace	25
1. 7. Převod obligace	27
1. 8. Utvrzení obligace	31
1. 9. Zánik obligace	33
2. Zvláštní část	41
2. 2. Mutuum	45
2. 3. Commodatum	46
2. 4. Precarium.....	47
3. Srovnání úprav základních závazkových institutů soukromého práva	51
Závěr	56
Seznam použité literatury a pramenů:	57
Resumé	59
Klíčová slova	60

Úvod

Vývoj římského práva, jakožto základu moderní právní vědy, můžeme datovat již od poloviny 5. století př. n. l. sepsáním jednoho z nejvýznamnějších zákonů přijatých v době republiky tzv. „Leges duodecim tabularum“, tedy Zákona dvanácti desek. K této kodifikaci římského obyčejového práva došlo z důvodu kompromisu mezi patriciji a plebeji, jelikož často docházelo k výkladu nepsaného práva ve prospěch patriciů. I další vývoj římského práva se do velké míry odvíjel od společensko-politické situace, která se měnila skoro tak rychle jako pomyslné listy na původním římském - „Romulově“ kalendáři, který měl pouze 10 měsíců. Řím za doby republiky vzkvétá a s ním i klasická právní věda. Paradoxem a ironií je, že nejvýznamnější právní dílo Corpus Iuris Civilis, které pro nás z dnešního pohledu představuje základ moderního kontinentálního právního systému, bylo vydáno císařem Iustinianem roku 529 tedy až několik dekád po pádu západořímské říše. Vlivem historických událostí se bohužel na vyspělé římské právo pozapomnělo a bylo znovuobjeveno až glosátory v období středověku jako snaha o obnovení zašlé slávy starověkého římského impéria.

Římské právo, jak jsem již zmínil, mělo velký vliv na moderní kontinentální právní systém. Z tohoto důvodu jsem si vybral právě téma týkající se římského práva, jelikož se domnívám, že pokud právní systém starý půl druhého tisíciletí dokázal velice ovlivnit moderní právo, bude stát za to pokusit se věnovat jeho studiu o něco více času a úsilí.

Téma půjčky, výpůjčky, výprosy a obligací všeobecně jsem si vybral, protože se domnívám, že právě tyto instituty římského práva se řadí mezi největší přínosy pro moderní právo. Ve své práci se budu nejprve věnovat obligacím jako takovým s přihlédnutím k historickému vývoji. Dále se pokusím rozdělit kontakty dle způsobu vzniku. Tím se překlenu do druhé části, která již bude patřit třem důležitým reálným kontraktům: mutuum, commodatum, precarium. Na závěr mé práce se pokusím o komparaci úprav těchto fundamentálních závazkových institutů soukromého práva v českých zemích od tzv. „Allgemeines bürgerliches

Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie“ tedy ABGB, až po Nový občanský zákoník.

Při psaní této diplomové práce jsem využil publikace nejen od předních českých a slovenských romanistů, ale využil jsem i literatury zahraniční - anglické i polské. Veškeré překlady do českého jazyka jsem pořídil sám, pokud není výslovně uvedeno jinak. Význam latinských pojmů je vysvětlen buď přímo v textu, nebo formou poznámek pod čarou.

1. Obecná část

1. 1. Pojem obligace a historický vývoj římského práva obligačního

Obligatio neboli závazek, je právním vztahem mezi dvěma osobami, z nichž jedna (dlužník, debitor) je povinna druhé (věřitel, creditor) něco splnit a ručí za to.¹

Jinými slovy obligatio znamená jednak právo věřitelovo, - pohledávku -, jednak vzájemnou povinnost dlužníkovu, jakož i veškerý právní poměr obou stran – závazek -. Toto nejlépe demonstruje latinská věta z Iustiniánských kodifikací: „*Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura*“, tedy: obligace je právní pouto, které nás podle práva našeho státu nutně zavazuje k nějakému plnění.²

Jak se můžeme dočíst v knize pandekt - v pohledávce spočívá množení majetku věřitelova, v povinnosti pak menšení majetku dlužníkovu, pokud ovšem je to hodnota věcná, ke které jak pohledávka tak i povinnost směřuje, ať si již předmět tuto hodnotu zastupující, nebyl z majetku dlužníkovu skutečně vyloučen, do majetku věřitelova doposud nepřešel.³

Obligační právo tedy zajišťuje převod majetku a umožňuje uplatňování individuálních hospodářských zájmů a potřeb. Dlužno zmínit zásadu smluvní volnosti, která přispívala k velkému rozvoji obligačního práva.

Historický vývoj římského práva obligačního

Vzhledem ke skutečnosti, že římské právo zprvu neznalo pojem kontrakt,

¹ HRDINA, Antonín Ignác; DOSTALÍK, Petr. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň, Aleš Čeněk, 2010, s. 75.

² Just. Inst. 3. překlad: BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis: Justiniánske Inštitúcie. Trnava: Iura Edition, 2000, s. 249.

³ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, ed. *Učební kniha pandekt*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnícká díla, s. 3

nemáme mnoho zpráv o vývoji toho institutu. Řada historiků se domnívá, že základy obligačního práva sahají až do doby rodové společnosti. První obligace měly patrně základ v porušování cizích majtkových práv – tím tedy vznikaly obligace z deliktu. První právní úkon, který lze považovat za obligaci bylo nexum. Nexum vznikal protiprávním jednáním a následným způsobením škody poškozenému. Poškozený mohl sankcionovat pachatele svévolnou mstou tzn. že si mohl přizvat k vykonání spravedlnosti resp. msty své příbuzné (často se jednalo o velmi široký rodinný kruh). Stojí ovšem za zmínku, že stejné právo měl i pachatel, který svým skutkem vrhl stín a odpovědnost na celou svoji rodinu.

Nejprve se svémoc směla praktikovat pouze v noci „*Si nox furtum faxsit, si im occisit, iure caesus esto,*“, což znamená: Kradl-li v noci a poškozený jej zabil, budiž to usmrcení podle práva. Pachatel tím tedy propadal činem do moci poškozeného a ten na něm vykonal mstu: mohl jej prodat, zabít, zkrátka mohl s ním naložit jakkoli, aby zkontroloval svůj hněv.⁴

Msta byla později zmírněna pomocí zásady odvety tedy: talia (oko za oko, zub za zub). Tato zásada omezovala moc poškozeného nad pachatelem v zájmu adekvátnosti mezi protiprávním činem a újmou, která za to postihovala pachatele.⁵

Postupně se ale v této době začalo v některých případech preferovat plnění penězi. Pachatelovi příbuzní za jeho čin nabízeli jakési výkupné, čímž chtěli přimět poškozeného, aby zadostiučinění našel v peněžitém obnose nikoliv v potrestání viníka. Jak již z historického vývoje římského práva víme - nakonec tresty fyzické ustoupily finančním sankcím a to samozřejmě i v oblastech veřejnoprávních.

Výkupné je poprvé doloženo jako obligace v Zákoně 12 desek kdy tím, že příbuzní, kteří nabídli za pachatele výkupné, a poškozený na návrh přistoupil, vznikla situace, která již nápadně připomíná vztah obligační⁶.

Dále byl také velice hojně využíván institut mancipace. Ta umožňovala poškozenému, aby využíval pachatele dle své potřeby. Po zaplacení výkupného

⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 212

⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 212

⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 212

mohl být pachatel propuštěn.

Nakonec postupem doby došlo k prosazení peněžitého plnění místo tělesných trestů. Důkazem toho je poskytnutí osobní žaloby poškozenému tzv. *actio in personam* jinak žaloby poenální - *actio poenalis*. Jelikož pro pachatele je pokuta trestem a pro poškozeného formou legalizovaného zadostiučinění, podržely žaloby na pokutu některé zvláštnosti, které je výrazně odlišují od žalob z obligací smluvních, o kterých si řekneme později.

1. 2. Vznik obligace

Obligace se dělí do dvou základních kategorií: Obligace civilní a preatorské. V klasickém období se lidé mohli opírat pouze o žaloby tzv. *in ius concepta* tedy podle civilního práva. Vzhledem k pluralitě nejrůznějších obligací, druhů plnění a poměrně rychlého vývoje těchto vztahů, se začíná do obligačních vztahů později vkládat také praetor svými žalobami jako jsou například: *actiones utiles*⁷ tzv. žaloby pomocné a *actiones in factum conceptae*⁸, které prosazovaly právo nové a dovolávaly se ochrany.

Tyto žaloby měli chránit poškozeného v případech, kdy civilní právo neumožňovalo postih pachatele. Osoba praetora byla vždy schopna rychle zareagovat na vzniklou situaci již konkrétní žalobou.

Z dnešního pohledu byl zajímavý i postoj římských právníků k určitým pojmovým rozdílům mezi právní terminologií civilní a preatorskou. Praetorské právo nenazývalo závazek - obligatio, ale *actione teneri* tedy podléhat žalobě. Dále se pro tyto smlouvy neužívalo označení *contractus* nýbrž *pactum*.⁹ Pactum podle civilního práva znamenal jen neformální úmluvu, tím pádem možnost

⁷ *actione utiles* byly žaloby, kterými praetor chránil vztahy analogické vztahům, které uznávaly *ius civile*, Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo, s. 214

⁸ *actiones in factum* byly žaloby s vylíčením skutkové podstaty, chránily vztahy nové, civilnímu právu neznámé, Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo, s. 214

⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 259

žaloby nebyla žádná. Nicméně postihovat delikty vznikající při porušení tohoto ujednání náleželo právě praetorovi.

1. 2. 1. Obligační smlouva – *contractus*

Obligační smlouva neboli *contractus* je dvoustranné právní jednání mezi živými, z něhož vzniká civilním právem uznaný poměr tedy již zmíněná obligace. Ta vzniká buď na základě určité formy, anebo bez určité formy na základě typického, právem uznaného účelu, kterého strany chtějí dosáhnout. Je-li pro realizaci dohody stanovena zákonem pevná forma, mluvíme o kontraktech formálních.

U kontraktů formálních stojí forma na prvním místě a je-li stranami dodržena a splněna, vzniká obligace za všech okolností, dokonce i tehdy, kdyby strany sledovaly nějaký atypický, právem neuznávaný (ovšem na zakázaný) důvod. Protože z formy samé se pravidelně nepozná, jaký cíl vlastně strany sledují, charakterizujeme formální smlouvy také jako smlouvy abstraktní, tj. platné bez ohledu na konkrétní hospodářský základ jednání. V římském právu byly formální kontrakty dvojího druhu: jednak slovní (verbální), jednak písemné (literární). První vznikaly pronesením určitých zákonem stanovených slovních formulí, druhé provedením do zápisu do účetních knih. Zatímco kontrakty verbální se těšily velké popularitě (stačí nahlédnout, kolik místa těmto smlouvám věnuje Gaius ve své učebnici), literární kontrakty dvakrát oblíbené nebyly a nejpozději ve 3. Století vyšly úplně z užívání.¹⁰

Smlouvy bezforemné (neformální) vznikají volným, jakkoli provedeným souhlasem stran a je proto jasné, že účel jednání musí vystupovat do popředí. Tento účel (důvod obligace) neboli kauza (*causa*) určuje totiž smluvní typ a je proto na něm závislá sama platnost závazku. Proto také nazýváme bezforemné

¹⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 215

smlouvy smlouvami kauzálními a stavíme je do protikladu abstraktním smlouvám formálním.¹¹

V římském právu vznikaly některé kontrakty kauzální prostým souhlasem, pouhou dohodou o typické kauze, jiné kontrakty vyžadovaly, aby k dohodě přistoupilo ještě předání věci věřitelem dlužníkovi. Protože u prvních stačí samotný souhlas – consensus, nazýváme je kontrakty konsensuální, druhým říkáme kontrakty reálné (protože „re contrahitur obligatio“ = obligace se uzavírá předáním věci)¹²

Reálné kontrakty byly v klasické době čtyři: mutuum, commodatum, depositum a pignus. Do konsensuálních kontraktů patřily: koupě – prodej (smlouva trhová – emptio venditio), pacht a nájem (locatio conductio rei) a smlouva o dílo (locatio conductio operis) a smlouva pracovní (locatio conductio operatum), dále smlouva společenská (societas) a smlouva příkazní (mandatum).¹³

Staré instituce civilního práva „nexum“ a „fudicia“ stály mimo kontraktní systém. Jak jsme si výše řekli, jednalo se o převody vlastnického práva k osobám či věcem, jejichž cílem byl zajištění (utvrzení) jiného závazku. Protože prostředky svými účinky přesahovaly cíl, bývalo navrácení ručitele nebo věci garantováno mimosmluvně, tj. prohlášením při převodu mancipací, u fiducie se původně jednalo jen o závazek morální.¹⁴

V obligačním vztahu, který je založen smlouvou, mohou být práva a povinnosti rozloženy mezi strany různým způsobem a podle toho se kontrakty dělily na kontrakty jednostranné (unilaterální) a dvoustranné (bilaterální), dvoustranné pak mohly být buď rovné (ekvální) nebo nerovné (inekvální). Kontrakty jednostranné (contractus unilaterales) jsou ty, ve kterých práva vznikají jenom straně jedné /věřiteli), povinnosti jen straně druhé (dlužníkovi). Za každých

¹¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 215

¹² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 215

¹³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

¹⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

okolností nemohou pak oprávněnému vzniknout povinnosti, stejně jako povinovanému nemohou nikdy vzniknout práva.¹⁵

Vzhledem k jasnému a přehlednému rozložení nároků a závazků dají se případné spory projednávat bez velkého prověřování a zjišťování faktického stavu a proto z unilaterálních kontraktů přísluší tzv. žaloby přísného práva (*actiones stricti iudicii*, *actiones stricti iuris*). Netřeba zdůrazňovat, že smlouvy přísluší zásadně žaloba jen jediná.¹⁶ Z výše uvedených kontraktů mají povahu kontraktů unilaterálních: všechny kontrakty verbální, všechny kontrakty literární, z ostatních smluv jenom *mutuum*. Pro srovnání doplním, že obligace z deliktů mají povahu jednostranných obligací.¹⁷

Dvoustranné kontrakty rovné (*contractus bilaterales aequales*) jsou ty smlouvy, při kterých jsou práva a povinnosti rozděleny rovnoměrně na obě strany, tj. každá strana má jak práva, tak i povinnosti a za žádných okolností nemůže být jinak. Vzhledem k tomu, že oba účastníci mají oprávnění, přísluší z těchto kontraktů vždycky dvě žaloby, které římské právo rozlišuje názvy podle názvu oprávněného. Tak např. ze smlouvy o koupi a prodeji přísluší kupci *actio empti* (*emptor* = kupec), prodávajícímu *actio venditi* (*venditor* = prodávající). Tyto žaloby mají vesměs velmi volný, neformální režim soudního projednávání, proto také se jim dává název „*actiones bonae fidei*“ (žaloby v dobré víře). Pro úplnost dodávám, že již v římském právu se dvoustranné smlouvy rovné často označovaly řeckým termínem *synallagma* – *synallagmata*, běžně tohoto výrazu užíváme i dnes. Ze smluv, které patří mezi *synallagmata* uvedu: kromě smlouvy příkazní všechny kontrakty konsensuální, rovněž všechny reálné kontrakty nepojmenované.¹⁸

Dvoustranné smlouvy nerovné (*contractus bilaterales inaequales*) jsou smlouvy, ve kterých obvykle jedna ze stran má právo a druhá povinnost (tedy stejně jako u kontraktů jednostranných), ale může se stát, že oprávněnému

¹⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

¹⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

¹⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

¹⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 216

vznikne závazek a zavázanému právo (na rozdíl od jednostranných kontraktů, kde se to za žádných okolností nemůže stát). Proto i z těchto smluv vyplývají dvě žaloby: ta, která prosazuje ono obvyklé, pravidelně se vyskytující oprávnění se nazývá „actio directa“ (doslova: žaloba přímá), ta druhá, která se může, ale nemusí objevit, má označení „actio contraria“. Do skupiny dvoustranných kontraktů nerovných patří všechny kontrakty reálné kromě zápůjčky, z konsensuálních kontraktů mandatum (smlouva příkazní).¹⁹

Aby mohla být uzavřena smlouva, vyžadovala se od stran způsobilost k právnímu jednání a způsobilost k právům. Osoby, podrobené pravomoci někoho jiného, nabývaly zásadně pro majitele moci, osoby svéprávné (sui iuris) nebývaly výlučně pro sebe. Zásada „Per liberam personam nobis adquiri non potest“ (Není možné, abychom nabývali skrze osobu svobodnou) vylučovala v římském právu nejen přímé zastoupení, ale i smlouvy ve prospěch třetích osob. Vyjimky připustilo až právo justiniánské, které např. uznávalo smlouvy ve prospěch dědiců.²⁰ Z jednání, které uzavření smlouvy předchází, bývá návrh strany, obsahující již všechny podstatné znaky smlouvy, nazýván oferta (nabídka), přijetí návrhu stranou druhou akceptace. Akceptace se v podstatných znacích nesmí ani v nejmenším odchylovat od oferty, jinak se považuje za novou ofertu. Dojde-li ke shodě vůle obou stran, je smlouva hotová (perfektní), jde-li o kontrakt konsensuální. Uréálné musí k dohodě ještě přistoupit odevzdání věci, u kontraktů formálních musí být shoda vůle vtělena v předepsanou formu.²¹

Vzniká-li smlouva pouhým souhlasem, bývá tento vnitřní, navenek obvyčejně nijak patrný děj doprovázen různými akcemi, které mají podobu demonstrovat. Některé jsou právně irelevantní (potřesení pravicí, přípitek apod.), jiné právní význam mají.²²

V Římě se v těchto situacích ujal z řeckého práva recipovaný závdavek neboli arrha. Na znamení dohody, zvláště při smlouvě tržové dával jeden

¹⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 217

²⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 217

²¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 217

²² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 217

kontrahent druhému nějakou drobnou nezastupitelnou věc movitou anebo částku peněz, po splnění smlouvy se závdavek vyúčtoval. Závdavek nebyl tedy součástí smlouvy, pouze ji potvrzoval (odtud i název *arrha confirmatoria*) anebo mohl sloužit jako důkaz o jejím uzavření²³ Jinou povahu měla tzv. *arrha poenitentialis* (*poenitentia* = kajícnost, pokání), kterou zavedlo právo justiniánské. Šlo o peněžitou částku, kterou jedna strana přijímala od druhé s tím, že si ji ponechá, poruší-li druhá strana své smluvní povinnosti, anebo že ji ve dvojnásobku vrátí, poruší-li povinnosti ze smlouvy sama. Jak patrné, může mít tato *arrha* funkci odstupného, může však sloužit i k utvrzení smlouvy, zvláště je-li jako *arrha* sjednaná částka vysoká.²⁴

Každá obligační smlouva, ať formální nebo bezforemná, musí mít některé obecné obsahové záležitosti. Má-li být smlouva platná, 1) musí být plnění (obsah smlouvy) objektivně možné, a to i fakticky právně. 2) Plnění nesmí být v rozporu se zákonem. 3) Plnění nesmí být ani namířeno proti dobrým mravům (*contra bonos mores*). Smlouvy proti dobrým mravům jsou neplatné, je-li nemravný sám předmět plnění (např. smlouva, kterou se uzavírá společnost k páčání trestných činů), je-li však nemravná jenom kauza plnění, je smlouva podle pretorského ediktu naříkatelná (např. slib peněz zato, že nebude spáchán trestný čin). 4) Plněním smlouvy se nesmí obcházet zákaz zákona (např. uzavřením tržové smlouvy mezi manžely, aby se obešel zákaz darování mezi mužem a ženou). 5) Plnění smlouvy musí být určité, tj. objektivně určitelné. Proto nemůže určení obsahu být ponecháno na vůli jedné straně. 6) Plnění musí být ocenitelné v penězích. Tato náležitost byla podmíněna zásadou pekuniární kondemnice, tj. zásadou, že v řádném řízení může mít rozsudek pouze formu peněžité sumy. Časem byl princip pekuniární kondemnice oslabován, až nakonec bylo uznáno, že předmětem obligace může být každé plnění, na kterém má věřitel právní zájem.²⁵

²³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 218

²⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 218

²⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 218

1. 2. 2. Obligace jakoby ze smlouvy - *obligationes quasi ex contractu*

Další i když trochu netradiční kategorií obligací jsou obligace jakoby ze smlouvy - *obligationes quasi ex contractu*. Při každodenní praxi již nepostačovaly jen obligace ze smlouvy či z deliktu ale bylo nutno upravit obligace vznikající do jisté míry podobným způsobem.

Ačkoli starší učení římských právníků, vycházelo z jednoduché bipartice, že obligace vzniká buď ze smlouvy, nebo z deliktu, uznávaly se vedle těchto důvodů již za republiky některé důvody další. Tyto důvody se ovšem ještě ani v době klasické neuváděly do systému a vedle smluv a deliktů se při výčtech jmenovaly jako „zavazovací důvody jiné“ apod. Tak se ve spise „*Res cottidianae*“, který je připisován Gaiovi a vznikl zřejmě přepracováním Učebnice, najdeme definici, že obligace vzniká buď ze smlouvy nebo z deliktu „*aut proprio quodam iure ex variis causarum figuris*“ (D 44, 7, 1, pr.). Termínem „*figurae causarum*“ (seskupení důvodů) se rozměňly různorodé situace, které někdy připomínaly poměry smluvní, jindy situace deliktní, chyběl jim však vždycky některý z podstatných znaků buď smlouvy, nebo deliktu a proto je ani nebylo možné příslušně zařadit.²⁶ Z těchto zvláštních, skutečných, smluvních typů byla již v době poklasické vytvořena kategorie tzv. kvazikontraktů, do které byly zahrnuty zavazovací skutečnosti podobné jednak smlouvě o zápůjčce, jednak smlouvě příkazní, v obou situacích však chyběl podstatný znak dohody – souhlas. V justiniánském právu byla k těmto typům přiřazena ještě tutela – poručenství, které se již za republiky považovalo za základ obligačních závazků, aniž by byla uzavřena zvláštní smlouvou²⁷

²⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 218

²⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 218

1. 2. 3. Obligace z bezprávného činu – z deliktu, a obligace jakoby z deliktu – *Obligaciones quasi ex delicto*

Jako předposlední obligace spadající do řádné kategorie obligace jsou ty, které vznikají z deliktu. Delikt označuje výraz pro bezprávný či protiprávní čin. S takto vzniklými obligacemi právní řád spojuje i vznik nároku a povinnosti zaplatit soukromou pokutu anebo náhradu škody²⁸.

Jak jsem již výše uvedl, základem závazku byla na straně pachatele pokuta nebo povinnost uhradit škodu. Vzhledem k tomu, že v Římě bylo vše oceňováno penězi, byla případná specifikace takové obligace možná jednodušší než dnes. Každopádně si dovoluji připomenout, že ve starých římských dobách se jaksi upřednostňovala msta před finančním plněním.

Nicméně poměrně rychlým vývojem římského práva se postupně začíná, čím dál častěji, zavádět peněžní odškodnění. Pro čistě majetkové plnění nebo pro žaloby na vydání věci zde vznikly tzv. *actiones reipersecutoriae* tedy žaloby jimiž vymáháme pouze věc.²⁹

Mezi poslední druh obligace řadíme ty, které opět vystupovaly z přesně definovaného okruhu obligací civilním právem, a proto bylo nutné zavést tzv. *obligaciones quasi ex delicto* – obligace jakoby z deliktu.

Rozdíl můžeme spatřovat především v problematice zavinění. Tyto závazky byly uznávány především pretorským právem.

²⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 219

²⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 219

1. 3. Obsah neboli předmět obligace

Definici předmětu obligace nejlépe demonstruje věta „*id quod debetur*“ tedy to co se dluží.³⁰

Předmětem obligace byl obvykle úkon, který měl zavázaný vykonat – jinými slovy šlo o plnění.

V římském právu vystupovaly celkem tři druhy plnění: *dare, facere a praestare*. *Dare* v latině znamená darovat - tudíž dává tušit, že při plnění obligačního závazku formou *dare*, budeme převádět vlastnická či jiná věcná práva. Druhým způsobem plnění je *Facere* což znamená konat. Tímto se jeden (debitor) zavázal druhému (věřitel), že vykoná určitou protislužbu. *Facere* tak nahrazovalo peněžní plnění.³¹

Třetí možnost nalzáme v *Praestare* což v překladu znamená poskytovat nebo odevzdávat. Tímto způsobem se právo zajišťovalo v případě, kdy nedošlo k dokonalému plnění obligace - nejčastěji k tomu docházelo při prodlení. Jak nám již prozrazuje samotný název, jednalo se zde o odevzdání věci, které z nejrůznějších důvodů nahrazovalo plnění v penězích. Někdy nastala situace, kdy byla vítanějším způsobem plnění obligace, zejména když měl věřitel určitý vztah k předmětu plnění.

Jako specifickou obligaci můžeme uvést obligaci alternativní. Je potřeba zmínit potřebné náležitosti této obligace. Ty, vycházejí z penězi ocenitelného obsahu, který musí být v souladu s právem nikdy ne proti. Musí mít určitý obsah a musí zachovávat dobré mravy. Jak z názvu obligace vyplývá, nejde zde o standartní obligaci. Plnění je sice předem určité, nicméně zcela jednoznačné není. Debitor měl většinou tu možnost zvolit si jednu z forem plnění. V obligaci si většinou mohl vybrat ze dvou možností podle zásady: „*duae res in obligatione, una tantum in solutione*“, tedy že dvě věci jsou vázány a pouze jedna se plní. Alternativní obligace byla poměrně zajímavou výhodou pro dlužníka.³²

³⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 220

³¹ BONFANTE, Pietro. Instituce římského práva. Přeložil Jan Vážný. 9. vydání. Brno: Právnický, 1932, s. 403

³² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 221

Další, rozdílnou obligací bude obligace generická. Od klasické obligace se opět trochu liší. Předmětem jejího plnění jsou věci genericky (druhově) určené. Plnění obligace se proto soustředí na určité předměty až v okamžiku soluace samé, to znamená, že k tomu dochází v okamžiku, když obligace splněním zaniká. Dlužník je povinen plnit dané množství určitého druhu – nejde však o konkrétní předmět.³³

Obligace dílná je taková, kterou je možné plnit částečně, lépe řečeno postupně, až do okamžiku dosažení celku. U nedílné obligace je tomu přesně naopak.

Specifickou obligací je dále obligace úroková tzv. *Usurae*. Úroky v tomto případě byly považovány za nesamostatný obligační vztah, která byla vždy závislá na obligaci hlavní – *principalis*. Předmětem hlavní obligace nejčastěji bývá peněžitá suma nebo nějaká množina jinak genericky určených věcí, které byly dané jako *mutuum*, kdy úroky představují náhradu za užívání cizího majetku.³⁴

Z dnešního pohledu je na obligačních vztazích zajímavé jejich rozdělení na náhradu škody a soukromou pokutu. Základním předpokladem pro uznání vymahatelné obligace a přiznání náhrady škody bylo, prokázání zavinění. Škoda jako taková se nazývala *damnum*.³⁵

Všeobecně platilo, že škoda postihovala toho, kdo věc vlastnil. Na majetku mohly vzniknout škody i bez cizího zavinění, jednalo se o náhody zejména zásahem vyšší moci – *vis maior*. Za tohoto předpokladu za škodu nikdo neodpovídal. Užívalo se zde zásady „*Casus a nullo praestatur*“ (za náhodu nikdo neodpovídá).

³⁶

Nutno dodat, že použití této zásady, neosvobozovalo náhody ani dlužníka. Pokud debitorovi zanikl předmět obligace, dlužník tím neuniká plnění obligace.

³³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 222

³⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 222

³⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 223

³⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 223

S největší pravděpodobností by muselo dojít plnění alternativní cestou - nejčastěji v penězích.³⁷

U obligace z deliktu se dále jako předmět vyskytuje tzv. soukromá pokuta. Vlivem tohoto institutu bylo možné zažalovat pachatele o náhradu škody. Na problematiku soukromých pokud se blíže zaměřovalo hlavně právo praetorské, které již tehdy pracovalo s termínem nepřímého zavinění - dnes bychom řekli neúmyslné zavinění.

1. 4. Právní ochrana obligace

Věřiteli příslušela pro neuspokojenou pohledávku osobní žaloba *actio in personam* proti dlužníkovi.³⁸

Byla velice často využívána oprávněnými, kteří jejím prostřednictvím předkládali své požadavky u soudu. Vyskytují se zde celkem dva druhy žalob: žaloby podle civilního práva a žaloby praetorské. Často se stávalo, že odsouzení bylo poměrně přísné a odvíjelo se od několikanásobku způsobené škody. Soudci mohli rozhodovat poměrně benevolentně u žalob *bonae fidei* – v dobré víře, u kterých mohli přihlížet k obyčejům a jednotlivým dohodám mezi kreditorem a debitorem. V tomto ohledu bylo jejich rozhodování velice svobodné a nezávislé.

Opakem tomu byly *actio stricti iuris* – žaloby podle přísného práva. Soudce v tomto případě neměl pravomoc posuzovat případ v širších intencích pouze prováděl ocenění předmětné věci a následně vydal rozsudek.³⁹

Právní ochrana obligace byla v římském právu vybudována tak, že zákonem se věřiteli zajišťovala možnost uspokojit svůj nárok odejmutím jeho ekvivalentu z dlužníkovy majetku v případě, že dlužník svůj závazek nesplní, tj. že se nebude chovat tak, jak se chovat slíbil anebo jak mu v tom kterém případě

³⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 223

³⁸ BALÍK, S. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. 1.vyd. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2002, s. 119

³⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 226

deliktu přikázal zákon. K prosazení tohoto oprávnění příslušela věřiteli z každé civilní i praetorské obligace žaloba, druhově nazývaná „*actio in personam*“, protože se jí realizovalo relativní, tj. pouze proti osobě dlužníka působící nárok na určité konání nebo nekonání. Jinak měla každá „*actio*“ své vlastní konkrétní označení, a to zpravidla podle názvu konkrétního obligačního poměru, ze kterého vyplývala, až do doby klasické bylo poměrně málo názvů žalob tvořeno jinak. Například žaloba z protiprávního způsobení škody se nazývala „*actio legis Aquiliae*“, měla tedy jméno podle zákona, kterým byl delikt upraven, také žaloba ze zápůjčky měla název utvořený jinak (*actio certae creditae pecuniae*), tyto anomálie se však opravdu rozmnožily až v době poklasické a v právu justiniánském, hlavně díky zobecňujícím tendencím a snahám o systemizaci, které tenkrát začaly soukromé právo ovládat.⁴⁰

Nesplnil-li dlužník svou povinnost, nastoupila cesta aktualizace dlužníkovou ručení tím, že věřitel podal na soudě žalobu. A hned v prvním stadiu řízení se velmi výrazně projevila zvláštní povaha „osobní žaloby“ z toho kterého obligačního vztahu. Dlužníka totiž vázala tzv. defenzní povinnost, dlužník se musel před magistrátem obhajovat (musel vstoupit do sporu), protože jinak mu hrozilo nebezpečí, že praetor okamžitě zahájí majetkovou exekuci, tj. vyhlásí „*missio in bona*“ – povolení věřiteli, aby se ujal všeho dlužníkovu majetku, eventuálně výjimečně i dlužníkovy osoby.⁴¹

Vyhoví-li dlužník defenzní povinnosti, proběhne řízení „*in iure*“ a na jeho závěru se litiskontestací promění dlužníkův závazek na závazek nový: nastane totiž tzv. *novatio necessaria* (nutná, soudní novace), při které stará obligace zanikne a její obsah přejde do obligace nové, takzvané obligace z litiskontestace. Tato nová obligace zahrne všechna vedlejší práva, s obligací spojená, jakož i všechny právní následky, které již z obligace vznikly, litiskontestací se dokonce upevní i žalobcovu práva zatím nezděditelná, takže mohou přecházet na dědice.⁴² Řízení ve druhém stádiu skončí vynesáním rozsudku, rozsudkem. Charakteristické

⁴⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

⁴¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

⁴² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

je – jak jsme již několikrát zdůraznili – že nesplní-li dlužník svou povinnost před vyhlášením rozsudku, dostane původní obligační plnění vždy formu plnění peněžitého, takže rozsudek v předjustiniánském právu zajišťoval věřiteli pouze peněžitý ekvivalent dlužníkovi povinnosti.⁴³

„*Actiones in personam*“, kterými obligačně oprávnění uváděli své nároky na soud, byly různého typu a měly různé zvláštnosti, tak jako svým obsahem různé byly obligace, ze kterých žaloby vznikaly. Právní praxe i teorie proto rozlišovala různé skupiny či kategorie žalob, za základní je možné považovat žaloby podle civilního práva a žaloby proponované praetorem, tedy žaloby praetorské.⁴⁴

I. Žaloby civilní jsou „*actiones in ius cenceptae*“ (podle civilního práva koncipované či stylizované), to znamená, že nárok v intenci formulovaný se opírá o normu civilního práva. Povinnost dlužníka se v těchto žalobách označuje vždy termínem „*oportere*“ (je třeba, je nutno, musí se) a zní buďto na „*dare*“ (plnění určité), anebo na „*dare facere*“ (nároky na plnění neurčité). Šlo-li o plnění neurčité, musel být v žalobě uveden důvod (kauza), ze kterého nárok vznikl (důvod se uváděl tzv. demonstraci, části formule, která stála před intencí), nároky na plnění určité kauzu uvádět nemusely, byly to jaksi žaloby abstraktní, měly i své speciální označení „*condictiones*“ (kondikce).⁴⁵

Objem žalobcova nároku se v různých civilních žalobách určoval různě. Východiskem byl žalobcovo tvrzení v intenci, rozhodující význam měl však až příkaz k odsouzení v kondemnaci, protože zvlášť při žalobách z deliktu bývalo běžné, že se žalovaný odsuzoval k několikanásobku hodnoty, v intenci uváděné. Žaloby ze smluv a skutečností podobných (pozdějších kvazikontraktů) měly zase jinou osobitost:⁴⁶

⁴³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

⁴⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

⁴⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 227

⁴⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 228

- a) takzvané „*actiones bonae fidei*“ (řekli bychom „žaloby v dobré víře“, jde však o technický termín) umožňovaly soudci ve druhém stádiu, aby při zjišťování žalobcova nároku přihlížel k vedlejším úmluvám mezi žalobcem a žalovaným, ke zvyklostem, obchodním uzancím, k jiným nárokům, které má žalobce proti žalovanému a vůbec ke každé nepoctivosti at' té či oné strany, zkrátka měl vzít v úvahu všechno, co by nějak mohlo postavení stran ovlivnit. Projednávací režim těchto žalob byl tedy velmi volný, svobodný, proto ovšem někdy i časově náročný. Při stanovení kondemnační sumy mohl ovšem rozhodčí přihlížet i k náhradě škody, která vznikla tím, že smlouva nebyla splněna, jak splněna měla být (tzv. *interesse positivní*), anebo ke škodě, která vzešla z toho, že smlouva vůbec byla uzavřena (tzv. *interesse negativní*). Pro stanovení výše obnosu rozsudku měl rozhodující význam objem všech těchto nároků v okamžiku jeho vynesení – proto také dával praetor ve formuli k odsouzení pokyn slovy „*quanti ea res erit*“ (jakou hodnotu bude spor mít) anebo „*quidquid dare facere oportet ex fide bona*“ (cokoli musí žalvaný dát či udělat podle zásad dobré víry). *Actiones bonae fidei* příslušely ze všech kontraktů konsenzuálních, z reálných kromě mutua, dále z fiducie, tutely a z nepřikázaného jednatelství (*negotiorum gestio*)⁴⁷
- b) Naproti tomu ze zápůjčky, z kontraktů verbálních a literárních a z bezdůvodného obohacení příslušely žaloby, kterým říkáme žaloby přísného práva (u Římanů *iudicia stricta* nebo *actiones stricti iudicii*). Ty omezovaly rozhodčího na pouhé zjištění oprávněnosti žalobcova nároku, nic jiného se v úvahu nebralo. Tedy žádné vedlejší úmluvy, žádné zvyklosti, námitky musely být provedeny formálně cestou excepce, akcesorické nároky musely být vtěleny do formálních smluv (např. úroky do formy stipulace apod.) Tvrdý postup byl samozřejmě nebezpečný pro žalovaného,

⁴⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 228
22

byl však svým způsobem nebezpečný i pro žalobce: pod sankcí úplné ztráty nároku nesměl zažalovat více, než nač měl právo (tzv. pluspetice). *Actio stricti iudicii* (iuris) zněla vždy na pevnou sumu peněz, anebo na vydání určité věci: tu potom soudce provedl před vydáním rozsudku její peněžité ocenění.⁴⁸

II. Praetorské žaloby nebyly koncipovány podle civilního práva, ale podle skutečností, byly „*in factum conceptae*“. To znamená, že žalobce opíral svůj nárok o popis faktických událostí, se kterými spojoval žalovatelnost praetor. Ten formuloval příkaz k odsouzení neurčitě („*quanti ea res erit*“), protože ale současně přesně stanovil podmínky odsouzení, nenechával rozhodčímu mnoho akční volnosti a v tom pak byly praetorské žaloby blízce příbuzné žalobám přísného práva.⁴⁹

III. Jak se v justiniánském právu změnil charakter soudního řízení a postavení soudce, ztratily „žaloby v dobré víře“ a „žaloby přísné“ své procesní zvláštnosti, rozdíl však zůstal a přesunul se do oblasti hmotného práva: některé obligační poměry se řídí zásadami přísnějšího, jiné zásadami volnějšího práva. Také termín „*condictio*“ ztratil bývalou výlučnost a stal se do určité míry ekvivalentem tradičního označení „*actio*“. Jako příklad možno uvést velmi nejednotnou skupinou obligačních nároků, které chrání Justiniánem zavedené „*condictiones ex lege*“.⁵⁰

Exekuce dlužníka nastává, pokud ve stanovené lhůtě nesplnil povinnost, uloženou mu rozsudkem, obrátí se vítězný žalobce znovu na soud zvláštní žalobou (*actio iudicati*) a praetor zahájí exekuci na dlužníkův majetek. Realizace dlužníkovy ručení majetkem vedla v klasickém procesu vždycky k likvidaci celého dlužníkovy jmění. Z jeho prodeje byli uspokojováni věřitelé, kteří se přihlásili ke konkurzu, pokud majetek nestačil, uspokojovaly se pohledávky pouze poměrně a nároky z neuspokojených pohledávek trvaly

⁴⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 228

⁴⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 228

⁵⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 229

dále. Jisté omezení ochrany obligace představovalo také tzv. *beneficium competentiae* (doslova: výhoda toho, co stačí).⁵¹

To původně byla výhoda, která vylučovala osobní exekuci, později znamenalo *beneficium competentiae* právo dlužníka žádat, aby byl odsouzen jen k tomu, co je schopen plnit, „*quod facere potest*“: jistá část dlužníkova majetku se z exekuce vylučovala, a to na dobu jednoho roku, anebo trvale (postoupil-li věřitelům své jmění dobrovolně), aby měl zajištěno životní minimum. *Beneficium competentiae* se neaplikovalo při každé exekuci, příslušelo buď *ratione causae* (z důvodu smlouvy, např. při smlouvě společenské, při darování), anebo *ratione personae* (tak u vojáků, mezi manžely, mezi příbuznými apod.)⁵²

V mimořádném procesu úřednickém, který se rozvíjel za císařství a byl potom převzat Justinianem, se již od 2. Století objevovala možnost vynutit na dlužníkovi plnění „*in natura*“ za asistence státní moci. Dlužníkovu ručení se tedy nemuselo realizovat exekučním prodejem, plnění obligace se vynucovalo „*manu militari officio iudicis*“ (ozbrojenou mocí z mocí soudce), teprve nebyla-li tato forma možná, docházelo k exekučnímu prodeji, ne však majetku celého, nýbrž jen jednotlivých kusů, a to potud, pokud to bylo třeba k uhrazení pohledávky. Pouze byl-li dlužník insolventní, likvidoval se majetek celý, zase ale jen prodejem jeho jednotlivých částí.⁵³

⁵¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 229

⁵² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 229

⁵³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 229

1. 5. Subjekty obligace

Obligace zakládaly osobní právní vztah mezi věřitelem (creditorem) a dlužníkem (debitorem).⁵⁴ Ze vzniklé obligace má pouze jedna osoba právo žádat to, co má druhá plnit. Tato obligace se nazývá *obligatio unilateralis*. Náleží však k podstatě jistých druhů závazků, že nabytí pohledávky je spojeno s převzetím závazku a že se obě strany stanou věřiteli a dlužníky zároveň. Pak jde tedy o dvoustranné obligace tzv. *obligationes bilaterales*. Od těchto je třeba rozeznávat závazky, jejichž podstatným a předním účelem je, aby založily povinnost pouze na jedné straně.⁵⁵

1. 6. Změna obligace

Změna předmětu obligace nastává zejména ve dvou případech: jednak tehdy, když se původní plnění stane po vzniku obligace nemožným, anebo tehdy, když se dlužník anebo věřitel octne v prodlení.⁵⁶

I. Výklad k prvému problému by mohl být velmi obsáhlý, předpokládal by však podrobné znalosti některých detailnějších otázek, jež v tomto výkladu musí zůstat stranou. Rámcově lze však problematiku shrnout asi takto: Stane-li se plnění po vzniku obligace nemožným bez viny dlužníka, bude od svého závazku osvobozen jen tehdy, vzalo-li náhodou zasvé plnění individuálně určené, anebo vzalo-li náhodou zasvé jakékoliv plnění v době, kdy věřitel byl v prodlení. Za všech okolností jiných bude obligační povinnost trvat dále, vzhledem k nemožnosti plnění původního se však změní její předmět a dlužník bude zavázán poskytnout věřiteli plnění náhradní tj. náhradu škody.⁵⁷

Podmínky náhrady jsou vázány obecnými pravidly, jak jsem již uvedl výše, otázka dlužníkovy zavinění se však u různých kontraktů posuzuje různě. Obecně lze říci, že u smluv, ze kterých vyplývaly „žaloby přísného práva“ byla míra dlužníkovy zavinění nižší, než u smluv, které byly chráněny „žalobami

⁵⁴ REBRO, Karol, BLAHO, Peter. Římské právo. 4. vydání. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 254

⁵⁵ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnícká díla, s.28

⁵⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 232

⁵⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

v dobré víře“. Za zlý úmysl – dolus odpovídal dlužník u těch i oněch, nedbalost však bývala rozlišována: zatímco u striktních žalob se brala v úvahu jen culpa in faciendo – tedy nedbalost v pozitivním jednání a výjimečně i nedbalost v opomenutí, byla u žalob v dobré víře nedbalost stupňována, někdy dokonce až po ručení za nižší náhodu, tj. podle justiniánského práva za porušení pečlivosti přepečlivého hospodáře.⁵⁸

Římští právníci se otázku smluvní odpovědnosti pokoušeli někdy řešit podle tzv. principu utility, tj. podle toho, jak byl hospodářský prospěch ze smlouvy rozdělen mezi smluvní strany. Měl-li výlučný prospěch věřitel, odpovídal dlužník pouze za dolus (příklad: depositum, smlouva o úschově), byl-li prospěch rozdělen rovnoměrně, odpovídaly obě strany za dolus i nedbalost, byl-li prospěch výlučně na straně dlužníka, odpovídal dlužník i za nižší náhodu (příklad: commodatum) Je třeba ovšem říci, že princip utility se nedá na římské smluvní poměry aplikovat důsledně⁵⁹

II. Prodlení dlužníka neboli *mora debitoris, mora solvendi* nastane, když svůj závazek nesplní včas a nemůže to ničím omluvit. Předpokladem dlužníkovy prodlení ovšem je: 1) platná a žalovatelná pohledávka (naturální obligace tedy nestačí), 2) nastalá splatnost neboli dospělost pohledávky (není – li určen pevný termín, nastává platnost ihned po vzniku obligace), 3) dlužníkem zaviněné zmeškání (prodlení např. nenastává, neví-li dlužník beze své viny o dluhu) a 4) upomenutí dlužníka věřitelem nebo jeho nástupcem. Upomenutí se musí stát po nastalé splatnosti, upomenout musí být dlužník osobně, výjimečně upomenutí třeba není: tak při obligaci z krádeže (platilo pravidlo „*fur semper est mora*“ – zloděj je vždy v prodlení), také při pohledávkách nezletilců nastává prodlení ihned v okamžiku jejich dospělosti.⁶⁰

Dostane-li se dlužník do prodlení, mění se obsah obligace a jeho povinnosti se rozšiřují: ručí napříště za všech okolností i za náhodný zánik věci (předmětu plnění), kromě toho musí vydat plody, které v prodlení z věci vytěžil,

⁵⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

⁵⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

⁶⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

jde-li o závazek peněžitý, je povinen platit úroky z prodlení.⁶¹

Dlužníkovu prodlení skončí, poskytne-li mu věřitel novou lhůtu (příročí neboli moratorium), samozřejmě nabídne-li věřiteli plnění, anebo zanikne-li obligace novací (tj. obsah staré obligace přejde do obligace nové, která nastoupí na její místo).⁶²

V prodlení se může ocitnout také věřitel. *Mora creditoris* (nebo *accipiendi, accipere* = přijímat, dostávat) nastává tehdy, když věřitel bezdůvodně odmítá součinnost, která je při řádném plnění zapotřebí⁶³

Prodlení má v tomto případě tyto právní důsledky: 1) dlužník odpovídá pouze za zlý úmysl a neponese za žádných okolností následky náhodného zániku věci (ani při dluhu generickém), 2) dlužník má právo zbavit se předmětu plnění, buď tím, že jej uloží u sebe doma nebo na veřejném místě (později výlučně u soudu), anebo prodejem na účet věřitele, v krajním případě může i věc vydat zkáze (zejména kdyby mu její držení působilo těžkosti), 3) věřitel je povinen hradit dlužníkovi všechnu škodu a náklady, které s uschováváním věci měl. *Mora creditoris* končí, když věřitel projeví ochotu plnění přijmout, případně nahradit i vzniklé újmy.⁶⁴

1. 7. Převod obligace

Závazek může s celým jměním přejít na dědice, nebo jiné univerzální sukcessory, osobu dosavadního subjektu jmění představující. Převod obligace však, tzn. převod jednotlivého právního poměru odporuje dle názoru římského práva podstatě obligace, neboť tato spočívá na osobním poměru mezi věřitelem a dlužníkem a zrušení tohoto poměru bylo by zcizením obligace. Ovšem obligaci lze zrušit a na místo této, ve prospěch jiného věřitele založit obligaci novou, která obsahuje totéž co zrušená obligace. (novace). Avšak tato poslední je právě obligací novou a je k tomu zapotřebí spolupůsobení dlužníka, který se zavazuje novému věřiteli. Bez újmy tohoto právního názoru lze však docílit účelu převodu

⁶¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

⁶² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

⁶³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 233

⁶⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234

pohledávky na osobu jinou i bez svolení dlužníka – jak právo vyžaduje, i tím způsobem, že věřitel přenechá výkon práva ze své pohledávky dotčené osobě k jejímu vlastnímu prospěchu. Věřitel ustanoví někoho za *procurator in rem suam* co do této své pohledávky, zmocní jej, aby přijal zaplacení místo něho, a pokud je zapotřebí podal žalobu na zaplacení, nebo jiným způsobem (námitkou) pohledávku vymohl. Zároveň svolí, aby zaplacenou sumu podržel jako vlastní.⁶⁵

Proti dlužníkovi jde tedy o postoupení pohledávky přenesením výkonu pohledávky na osobu jinou. Pokud došlo k postoupení pohledávky dle práva, chrání se takto propůjčené právo již před tím, než postoupená žaloba je vznesena a spor zahájen proti libovolnému odvolání a proti zániku, když věřitel zemře.⁶⁶

Ochrana tato záleží v tom, že v každém případě, jakmile bylo někomu uděleno způsobem závazným právo, aby pohledávku k vlastnímu prospěchu dobýval, má oprávněný tzv. *utilis actio (suo nomine)*, materiálně tentýž účinek se jeví, jako kdyby formálně *alieno nomine* jako *procurator in rem suam* žaloval a až k litiskontestaci pokročil. Protože tímto způsobem přenecháno je dobývání pohledávky k vlastnímu prospěchu jako právo osobě jiné a protože osoba tato může volně s právem nakládat, aniž by na dosavadního věřitele musela brát ohled, jelikož pohledávka na ní přešla v té míře, jak příslušela dosavadnímu věřiteli a postoupení je takto pravým přenesením pohledávky na jiného věřitele.⁶⁷

Nový věřitel se nazývá *cessionář*, věřitel odstupující *cedent*, dlužník pak, proti němuž byla pohledávka *debitor cessus*. Ostatně lze také postoupit obligaci nežalovatelnou.⁶⁸

Naproti tomu je převzetí dluhu osoby jiné. Převzetí nicméně nemůže zprostit dosavadního dlužníka bez věřitelova svolení a neposkytuje také věřiteli, pokud své svolení neprojevil, žádné pohledávky proti nástupci, který až posud pouze dosavadním dlužníkem zbaven býti může všech závazků, jež z toho, že

⁶⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234

⁶⁶ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnícká díla, s. 122

⁶⁷ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnícká díla, s. 123

⁶⁸ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnícká díla, s. 122

pohledávku převzal, vznikající. Přijal – li však místo dřívějšího, je dřívější dlužník závazku zproštěn a nový dlužník nastupuje na jeho místo a převzal jeho závazek.⁶⁹

Obligace v římském právu byla formována svými subjekty a chápána jako vztah ryze osobní. Proto ani nedocházelo k přechodu na osoby třetí. Za velkou výjimku se považovala část dědického práva, kdy dědic nastupuje do nároků i závazků zůstavitele a zdůvodňovala se jen zvláštním postavením dědického práva vůbec.⁷⁰ Otázka převoditelnosti obligace se nejprve řešila pomocí tzv. novace – *delegatio* a procesní plnou mocí.

a) **Novace** fungovala jako náhrada za převod dluhu, při kterém se obsah staré obligace převedl do obligace nové a jako součást převodu je výměna některé původně zúčastněné osoby. Tato tzv. „*novatio inter novas personas*“ (novace mezi novými osobami) se však musel realizovat dle přísně formálního verbálního kontraktu, jehož důsledky byly někdy až příliš radikální a pro staré i nové účastníky obligace nevýhodné a tak se novace jako forma převodu obligace dvakrát neosvědčila⁷¹

Výhodnější způsob představoval jiný způsob převodu a to:

b) **Procesní zastoupení** zajišťovalo převod závazku. Prvně se uplatnilo ve formulovém procesu pomocí praetorské formule. Tento převod závazku spočíval v tom, že se v intenci uplatnil nárok původního věřitele, v kondemnaci (v odsuzujícím rozsudku) se však uvedlo jméno procesního zástupce a tak byl dlužník odsuzován ve prospěch nového věřitele. Však i tento způsob měl své nedostatky. Definitivní řešení bylo nakonec nalezeno až v době císařské, kdy se postupně prosadil názor, že pohledávku z obligace lze převádět na základě

⁶⁹ ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právníká díla, s. 123

⁷⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234

⁷¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234

prostého ujednání, neformální dohodou mezi věřitelem původním a věřitelem novým - nastupujícím Tento převod vlastně předcházela pozdější úprava převodu a to cessy.⁷²

c) **Cesse** (postupuji, ustupuji) byla smlouva mezi cedentem (věřitelem) a cesionářem (nabyvatelem pohledávky) o postoupení obligačního nároku. Dlužník je zde označen jako „*debitor cessus*“. Postoupením obligačního pohledávky sleduje cedent i cesionář určitý cíl, například Cedent chce cesionáři něco darovat, cesionář pohledávku kupuje, cedent postoupením pohledávky platí dluh, který u cesionáře má. Cesse je forma, která slouží k provedení určité kauzy⁷³ Cesse je ideální v momentě dohody. Cesionář může pohledávkou disponovat, zanechat ji dědicům, naproti bude „*debitor cessus*“ novému věřiteli zavázán až teprve od okamžiku kdy se postoupení pohledávky dozví. Obvykle mu proto cesionář podává zprávu tzv. denutaci. Cesionář nabývá pohledávku se všemi vedlejšími právy. Taktéž debitor cessus pozdržuje proti cesionáři všechny námitky, které měl proti původnímu věřiteli. Na počátku 6. Století stanovil zákon Anastasia zásadu, že cesionář nesmí na dlužníkovi dobývat více, než kolik sám za cessi zaplatí. Z ostatních úprav si můžeme připomenout ještě, že cedent ručí cesionáři za pravost pohledávky (*nomen verum*), nikoli za její dobytelnost (*nomen bonum*). Daruje-li cedent cesionáři neodpovídá ani za jedno. Tak jako pohledávku, lze převzít i dluh. Ve formulovaném procesu se na místě původního dlužníka odsuzoval dlužník nový. Prostá dohoda o převzetí dluhu však nikdy uzavřena nebyla – věřitel proti novému dlužníkovi nebyl právo až teprve od okamžiku litiskontestace tedy do okamžiku skončení prvního stádia řízení.⁷⁴

⁷² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234

⁷³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 234-5

⁷⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 235

1. 8. Utvrzení obligace

Každá civilní obligace byla v římském právu chráněna žalobou, která umožňovala věřiteli, aby si v případě, že dlužník nesplní své povinnosti, odebral za asistence státních orgánů z dlužníkovy majetku peněžitý ekvivalent svého nároku. „*Actio*“ dávala nepochybně oprávněnému jistotu postačující, každá ovšem měla i své problémy, které mohly nejednou postavení věřitele komplikovat. Odejmutí dlužného ekvivalentu záviselo na hospodářské situaci dlužníka, na jeho platebních schopnostech, nadto bylo nutno žalobu podat na soudě a podrobit se leckdy přece jen zdoluhavému řízení, které končilo ne vždy efektivní exekucí.⁷⁵

Proto se odedávna hledaly formy, které by obvyklé záruky obligace posílily a věřitelovo postavení usnadnily tím, že mu zajistí účinnější způsob uspokojení jeho nároků. Tak se již v archaickém období vývoje římského práva objevila „*fiducia*“ (věrná ruka) jako zvláštní záruka hospodářského efektu obligace, časem se pak našly i způsoby další. V podstatě je lze všechny rozdělit do dvou účelových skupin: 1) jedny sledují cíl v usnadnění postavení věřitele při dobývání pohledávky. 2) druhé zajišťují hospodářský efekt obligace a věřitelovo postavení usnadňují zvláště tím, že někdy vůbec nemusí podstupovat časově náročné soudní řízení.⁷⁶

U prvních jde o ryze osobní a počítáme k nim zejména adstipulaci (nárok na stejné plnění jako věřitel) a věřitelskou solidaritu. Jde o situaci, kdy na straně oprávněné stane několik věřitelů. Přitom každému z nich přísluší nárok na celé plnění, uspokojením jediného věřitele však zanikají oprávnění všech věřitelů ostatních, dlužník se tedy jediným plněním osvobozuje. Stejně účinky jako splnění, má i litiskontestace s jedním z věřitelů provedená od tohoto okamžiku by totiž žaloba každého dalšího věřitele znamenala „*agere de eadem re*“ žalovat v téže věci tj. nedovolené opakování téže žaloby).⁷⁷

⁷⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 235

⁷⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 235

⁷⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 235

Že solidarita usnadňuje postavení věřitele je zřejmé (vymáhání pohledávky je zajištěno, dokud je přítomen alespoň jeden z věřitelů). Vedle dědického nápadu či odkazu se zpravidla zakládala formou stipulace, kdy dlužník dával jedinou odpověď na shodné otázky solidárních věřitelů.⁷⁸

Vzájemný poměr věřitelů však jednotný základ neměl, zpravidla to bývala smlouva. Podle ní se potom řešila otázka, jak plnění, jednomu věřiteli poskytnuté, bude rozděleno mezi ostatní, tj. jakým způsobem se určí příslušné rozdělení vybrané pohledávky. Takzvaný adstipulator byl vedlejší věřitel, tedy člověk, kterému stipulací dlužník slíbil plnit stejé, co slíbil hlavním věřiteli. Slibem vznikala nová obligace, která ovšem byla v akcesorickém poměru k obligaci hlavní. Oprávněný (adstipulátor) mohl nejen plnění přijmout, ale mohl je zažalovat, eventuálně prominout, jeho oprávnění však bylo závislé na trvání obligace hlavní a zanikalo smrtí adstipulátora.⁷⁹

Záruky, které zajišťují hospodářský efekt obligace, jsou buď osobní, nebo věcné. Osobní zřizuje někdy dlužník sám, někdy osoby třetí, tj. osoby od dlužníka odlišné.⁸⁰

Osobní záruky zřizované samotným dlužníkem jsou konvenční pokuta a závdavek. Osobní záruky, které zřizují osoby od dlužníka odlišné, nazýváme intercesse. Moderní nauka rozlišuje intercesse různého typu a uvádí intercesse kumulativní, intercesse privativní a intercesse mlčky provedené.⁸¹

a) Intercesse kumulativní jsou záruky, při kterých se intercessor (nebo intercedent – osoba třetí) zavazuje vedle hlavního dlužníka buď jako rukojmí, nebo jako dlužník solidární, nebo dává do zástavy věc za cizí dluh.⁸²

b) Intercesse privativní jsou záruky, kterými se třetí osoba zavazuje místo

⁷⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁷⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁸⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁸¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁸² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

dlužníka, který se tak osvobozuje od závazku vůbec⁸³

c) Zvláštní případ tvoří tzv. *intercessio tacita* – intercesse mlčky provedená. Zde se intercessor zavazuje jako hlavní dlužník a vlastní dlužník zůstává úplně mimo. Titius přijímá zápůjčku, aby ji poskytl Gaiovi⁸⁴

1. 9. Zánik obligace

Na počátku vývoje, když obligace mívala ještě podobu osobní vázanosti pachatele protiprávního činu, končila prostý faktickým zadostiučiněním, později placením výkupného. Jak se však objevilo „*nexum*“ jako záruka placení dluhu i povahy nedeliktní, začala se užívat i nová právní formy, která potom na dlouhý čas poznamenala starší i mladší etapy vývoje římské obligace. Aby byl „*nexus*“ uvolněn (aby zanikla jeho vázanost), nestačilo zaplatit existující dluh, ale musel přistoupit ještě formální akt takzvaný „*nexi liberatio*“ – rušící formální akt dřívější, kterým „*nexum*“ bylo založeno.⁸⁵

Z tohoto postupu vyvodila zřejmě již pontifikální jurisprudencie nauku o „opačném jednání“ (*contractus actus*), tj. formální jednání, kterým se likvidovala vázanost a formální akt. Kterým vázanost byla založena⁸⁶

Obligace může zaniknout buď solucí, kompenzací, novací, splynutím nebo prominutím dluhu.⁸⁷

⁸³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁸⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 236

⁸⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 239

⁸⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 239

⁸⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 239

a) Soluce, solution - splnění obligace

Definice v justiniánských Digestech je docela prostá. *Solvere dicimus eum, qui fecit, quod facere* promísit (Říkáme, že plnění poskytl ten, kdo udělal to, co slíbil). Něco jiného má dlužní právo plnit při alternativní obligaci, jinak je zásadně povinen poskytnout právě jenom to, co je dlužen. Již Sabiniáni v 1. Století však uznávali, že nabídne-li dlužník věřiteli plnění jiné a věřitel nabízené dobrovolně přijme, zaniká obligace „*ipso iure*“ (přímo, bez dalšího, „ze samého práva“) jako splněním. Jde potom o tzv. plnění náhradní – v latině „*datio in solutum*“. V justiniánském právu jsou známy případy, kdy věřitel jiné nabízené plnění přijmout musí, například nemá-li dlužník peníze a místo nich dává pozemky.⁸⁸

Dlužník musí věřiteli poskytnout plnění celé, úplné. Plní-li pouze část, musí věřitel nabízené přijmout jen v případě, že dlužník výši dluhu popírá, nespornou částku je ale ochoten plnit. Plnění poskytuje obvykle dlužník, místo dlužníka může však plnit kdokoliv třetí, a to nejen bez dlužníkovy vědomí, ale dokonce i proti jeho vůli, pokud ovšem není plnění bez účasti dlužníka nemyslitelné (jako třeba při závazcích na „*facere*“ jde-li o umělecký výkon)⁸⁹

Plní se obvykle věřiteli (jedná-li se o věřitelskou solidaritu, tedy kterémukoli), může však být určen i věřitel vedlejší *adstipulator*. O jeho právem jsme již hovořili, jen doplním, že tolika navenek býval *adstipulatorovi* podoben tzv. „*solutionis causa adiectus*“ (z důvodu plnění připojený). Zřizoval se například při stipulaci rozšířením věřitelovi otázky, a sice takto: „*Mihi aut Titio dari spondes?*“ (Slibuješ plnit mně nebo Titiovi?“) Titius se stával „*solutionis causa adiectus*“ a nabýval oprávnění přijmout dlužníkovu plnění. Pohledávkou ale nemohl disponovat, nemohl ji zažalovat, ani prominout. Chápal se jako výhoda, dávaná dlužníkovi a věřitel proto nemohl jednostranným rozhodnutím výhody plnit i jinému dlužníkovi a věřitel proto nemohl jednostranným

⁸⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 239

⁸⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

rozhodnutím výhody plnit i jinému dlužníkovi zbavit.⁹⁰

Pokud jde o místo a čas plnění, platí všeobecně pravidlo, že není-li čas (den splatnosti neboli den dospělosti pohledávky) určen či místo pevně stanoveno, může dlužník plnit kdykoli a kdekoli (s výjimkou místa nevhodného), věřitel pak může dlužníka kdykoliv zažalovat.⁹¹

Protože při splnění půjde u dlužníka buď o právní jednání zcizovací anebo o úkony faktické, u věřitele však vždycky jenom o jednání zcizovací (věřitel se zbavuje své pohledávky), musí být věřitel ke zcizování způsobilý: proto plnění nedospělci bez účasti poručníka dlužníka bez dalšího neosvobozuje.⁹²

Na důkaz poskytnutého plnění se dlužníkovi vydávalo písemné potvrzení, takzvaná kvitance nebylo apocha (termín převzatý z řeckého práva). Až do Justiniána bylo dovoleno proti kvitanci protestovat bez časového omezení, Justinián připustil napadení kvitance cestou žaloby nebo procesní námitky pouze do 30 dnů: poté se stala nenaříkatelnou (věřitel si nemohl stěžovat, že vydal kvitanci, aniž by dostal zapláceno)⁹³

b) Kompenzace – compensatio (odečtení)

Kompenzace předpokládá zvláštní, ale v praxi vůbec ne vzácnou situaci, že věřitel je současně dlužníkem svého dlužník a dlužník věřitelem svého věřitele.⁹⁴

Za takového stavu je nasnadě řešení tou formou, že strany se dohodnou, své pohledávky si do výše konkurující sumy odečtou a zůstane pouze závazek plnit přebytek. Do výše konkurující sumy tedy obligace zaniká – podle římské

⁹⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

⁹¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

⁹² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

⁹³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

⁹⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 240

terminologie „odečtením“.⁹⁵

Nedojde-li mezi stranami k dohodě, může věřitel uplatnit svůj nárok na soudě v původním rozsahu, dlužník ovšem namítne existenci vlastní pohledávky a požádá o její odečtení z moci úřední. Potom bude provedena tzv. *compensatio necessaria* (kompenzace nutná, kompenzace soudní) – proti ní se ono srovnání vzájemnou dohodou staví jako *compensatio voluntaria* (kompenzace dobrovolná).⁹⁶

V římském právu byla *compensatio necessaria* hlavně problémem procesním. Při žalobách „v dobré víře“ mohl rozhodčí přihlížet k pohledávce žalovaného bez větších obtíží, „*iudicia stricta*“ však kompenzaci nedovolovala. Proto praetor nutil některého žalobce, aby pod sankcí *plustipetice* žalovali až odečtení pohledávek žalovaného (jako příklad lze uvést bankéře (*argentarius*), který svého klienta směl žalovat jen na rozdíl běžného účtu), obecnější význam měla později žalovanému povolovaná námitka zlého úmyslu – *exceptio doli*, která rovněž nutila žalobce aby žaloval až odečtení.⁹⁷

V justiniánském právu, které vývoj dosti nejednotné úpravy i praxe shrnulo a zobecnilo, platily pro kompenzaci zejména tyto principy:⁹⁸

- Kompenzovat je možné pouze pohledávky vzájemné, výjimečně se připouští, aby rukojmí kompenzoval pohledávkou hlavního dlužníka proti věřiteli⁹⁹
- Pohledávky musí být žalovatelné, lze-li však nárok odrazit námitkou (*ope exceptionis*), kompenzace možná není¹⁰⁰
- Pohledávky musí být dospělé (splatné) a likvidní tj. na soudě snadno zjiřitelné a dokazatelné¹⁰¹

⁹⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

⁹⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

⁹⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

⁹⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

⁹⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

- Obě pohledávky musí mít předmět plnění téhož druhu, není však nutné, aby vyplývaly z téhož právního důvodu (*ex eadem causa*)¹⁰²
- Proti některým pohledávkám je kompenzace vyloučena, a tak proti pohledávce z krádeže, ze smlouvy o úschově (z depozita), z nároku státní pokladny na veřejné dávky, z některých nároků alimentálních a jiných.¹⁰³

c) **Novace – novatio**

Podle učení klasických právníků nastává novace tehdy, když obsah staré obligace je přenesen (prameny říkají „*transfusio atque translatio*“) do obligace nové.¹⁰⁴ Nová obligace mohla přitom být realizovatelná pouze formou kontraktů abstraktních (zejména stipulace nebo kontraktu literárního), protože jen tyto kontrakty dovolovaly, aby vznikla nová obligace, aniž by se objevila nová kauza.¹⁰⁵

Nadto byl v době klasické podmínkou platnosti nové obligace ještě požadavek, aby se nová obligace něčím odlišovala od obligace staré, aby obsahovala „*aliquid novi*“ (něco nového). K tomu například stačilo, že nová obligace slovní či písemná nastupovala na místo obligace ze smlouvy neformální, anebo že nová neměla (měla) vedlejší ustanovení, které ve staré obsaženo bylo (nebylo), anebo že v nové obligaci figurovala nová osoba jako věřitel, anebo jako dlužník. Došlo-li k této záměně, mluví prameny o novaci „*inter novas personas*“, proti ní se potom staví „*novatio inter easdem personas*“, tj. nová smlouva mezi subjekty starými.¹⁰⁶

Podle klasického práva působila novace zánik staré obligace „*ipso iure*“, tedy ze zákona, bez dalšího. V justiniánském právu se stanovisko změnilo potud,

¹⁰² Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰³ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰⁴ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰⁵ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

¹⁰⁶ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 241

že se začal dávat větší důraz na vůli stran: nová obligace rušila pak starou jenom v případě, že strany takový záměr sledovaly, že měly „*animus novandi*“, tedy úmysl provést novaci. Takový úmysl bylo ovšem nutno nějak zevně projevit a nová obligace měla potom účinky privativní (*privare* = zbavovat, oloupit, připravit o něco). Neprojevil - li se u kontrahendů „*animus novandi*“, platila stará obligace vedle nové, měla tedy účinky kumulativní a ke staré byla v poměru akcesorickém.¹⁰⁷

Zvláštní pozornost si zasluhuje „*novatio inter novas personas*“. Již jsem zmínil, že tato novace s novými subjekty se pod dlouhou dobu používala jako náhražky za *cessi*, za smlouvu o postoupení pohledávky.¹⁰⁸

Novaci se zrušovala stará obligace a to zásadně se všemi akcesemi (se zástavním právem, rukojemstvím atd., a se všemi účinky, které již vyvolala (např. prodlení dlužníka), proto také byly její účinky pro účel postoupení pohledávky příliš drastické a pro strany nepohodlné.¹⁰⁹

d) Splynutí – confusio

Splynutí je trochu zvláštní případ zániku obligace, dědickém právu nebývá však nijak neobvyklý. „*Ipsa iuro*“ zaniká obligace proto, že osoba dlužníka a osoba věřitele splynuly v jedno, takže věřitel se stal svým vlastním dlužníkem a dlužník svým vlastním věřitelem. (Gaius půjčil Titiovi tisíc sesterciů a stal se Titiovým dědicem: univerzální sukcesí mu připadla i povinnost vrátit tisíc sesterciů sobě samému)¹¹⁰

¹⁰⁷ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 242

¹⁰⁸ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 242

¹⁰⁹ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 242

¹¹⁰ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 242

e) Prominutí dluhu

Prominutí dluhu vede k zániku obligace, aniž by věřitel dosáhl uspokojení svého nároku. Prominutí se realizuje cestou smlouvy mezi dlužníkem a věřitelem, smlouva sama je abstraktní povahy a může mít nejrůznější kauzu: věřitel chce např. dlužníkovi darovat (*causa donandi*), zřídit mu věno (*causa dotis constituendae*), osvobodit se od dluhu (*causa solvendi*) apod.¹¹¹

Má-li obligace zaniknout „*ipso iure*“, musí se prominutí provést stejnou formou, jakou byla obligace zřízena (nauka o „*contrario actus*“) hlavním formálním způsobem prominutí dluhu se stala „*acceptilatio*“, neformálním způsobem „*pactum de non petendo*“ (úmluva, že se dluh nebude vymáhat).¹¹²

Akceptilace měla podobu stipulace „naruby“. Dlužník se věřitele ptal: „Máš splněno to, co jsem ti slíbil?“ a věřitel odpovídal: „Mám“ (*Quod tibi promisi, habes acceptum? Habeo*).¹¹³

Zatímco akceptilace se mohla vztahovat jenom na závazky, založené formální slovní smlouvou mohlo se „*pactum de non petendo*“ použít u každé smlouvy. Neosvobozovalo ovšem dlužníka přímo, ale „*ope exceptionis*“, tedy cestou procesní námitky.¹¹⁴

Nebude zbytečné podtrhnout, že prominutí dluhu není jen záležitostí věřitele, ale i dlužníka. Jeho podstatou je smlouva, dlužník s prominutím dluhu musí souhlasit, protože je myslitelné prominutí dluhu, které by dlužníka poškozovalo: mohlo by například zpochybnit přesvědčení o dlužníkových platebních schopnostech¹¹⁵

¹¹¹ Kínel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹² Kínel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹³ Kínel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹⁴ Kínel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹⁵ Kínel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

Concursus duarum causarum lucrativarum jako zvláštní důvod zániku obligace uvádím jenom pro úplnost a trochu také proto, že tento důvod pro svůj poněkud bizarně a tvrdě znějící název býval nejednou citován jako doklad obtížnosti studia římského práva.¹¹⁶

Jde o případ, kdy obligace zaniká proto, že věřitel nabyt dlužný individuálně určený předmět obligace na základě jiné kauzy, teprve v právu justiniánském však platí, že obě kauzy musí být neúplatné, lukrativní (například pohledávka z odkazu zanikne, nabyt-li odkazovník věc později darem).¹¹⁷

¹¹⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

2. Zvláštní část

Výkladem o různých způsobech zániku obligace jsem zakončil obecnou část obligačního práva, to je ta část, ve které se soustředily nauky o znacích a rysech, jež jsou všem obligacím společné, jež tedy mají jaksi obecnou platnost. Ve zvláštní části nyní podám stručnou charakteristiku jednotlivých konkrétních smluv a jednotlivých deliktů, a to ať už byly původu jakéhokoli, civilního práva či praetorského či *iuris gentium* či jiného.¹¹⁸

Začneme výkladem o smlouvách jako Gaius ve své Učebnici práva (kniha III. §89 a násl.) odchylkou od Gaia však čtyři skupiny kontraktů rozeberu v pořadí: kontrakty verbální, literární, reálné a konsensuální (u Gaia stojí na prvním místě kontrakty reálné /III, 90-91/).¹¹⁹

Kontrakty verbální (smlouvy ústní, slovní)

Verbální kontrakty jsou ústní smlouvy, které vznikají pronesením určitých, právem stanovených slov. A to zpravidla tak, že věřitel se dlužníka formálně zeptá a dlužník mu formálně odpoví. Z náležitostí formy těchto přísně formálních kontraktů bývá římskými právníky na prvé místo stavěna bezpodmínečná kongruence mezi otázkou a odpovědí, dlužník musí odpovídat stejným slovesem, jakým se věřitel zeptal, např. *Spondes?* (slibuješ?) – *Spondeo* (slibuji). Kdyby dlužník na otázku *Spondes?* Odpověděl *Fidepromitto* (slibuji), byla by smlouva neplatná.¹²⁰

Reprezentativním verbálním kontraktem klasického práva byla stipulace (*stipulatio*), původně nazvaná *sponsio*. Starý termín *sponsio* byl v pozdějším vývoji zachován v některých speciálních případech stipulace, např. při rukojemství a některých procesních slibech.¹²¹

¹¹⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹¹⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 243

¹²⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

Stipulace má povahu smlouvy abstraktní, to znamená, že prosté naplnění formy dává vzniknout řádnému závazku, kauza stojí až na druhém místě a stane se předmětem zkoumání jen k námitkám žalovaného. Jako smlouva přísně jednostranná dávala stipulace vzniknout jen jediné žalobě – byla to tzv. *actio ex stipulatu*, někdy nazývaná též *condictio*. Patřila mezi žaloby přísného práva.¹²²

Stipulace se ještě v době klasické těšila velké popularitě a často se používala, zejména proto, že její abstraktní povaha umožňovala žalovat z kauz, které nebyly uznanými poměry obligačními (např. darování, věno, smír aj.), stipulace měla také účinky novační. Ale v právu poklasickém zdegenerovala, protože díky tlaku praxe začala být oslabována její forma a více se zdůrazňovala vůle stran a jejich dohoda. Nakonec se stipulace stala neformálním slibem, jehož závaznost vyplývala z vůle kontrahentů a název smlouvy verbální odůvodňovaly již jenom nepatrné zbytky původní formy (nebylo možno uzavřít stipulaci mezi nepřítomnými, nestačila vůle projevená pomocí gest či znamení)¹²³

Z ostatních verbálních kontraktů snad stojí ještě za zmínku „*dotis dictio*“ – formální příslib věna, který dávala žena nebo její dlužník či její ascendent, a to bez předcházející otázky.¹²⁴

Kontrakty literární (písemné)

Závazky vznikající zápisem byly ještě v době právníka Gaia živé a patrně i dost frekventované, soudě alespoň podle rozsahu, který jim Gaius ve své učebnici práva věnoval. Také ony měly pevnou formu: provedení zápisu do účetních knih se svými právními účinky rovnalo pronesení slovních formulí při stipulaci. Byly to tedy rovněž smlouvy formální, abstraktní, svou povahou přísně jednostranné.

125

Původně se zřejmě zápisy do účetních knih prováděly až poté, co dlužník přijal od věřitele zápůjčku a zápis pak sloužil jako doklad o uzavření smlouvy.

¹²² Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²³ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²⁴ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²⁵ Kincel, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

Opravdový literární kontrakt vznikl až později, když se zápis, se souhlasem dlužníka provedený, začal považovat za právně závazný i v situaci, že zápůjčka vůbec nebyla vyplacena. Zdá se ovšem, že literárních kontraktů se používalo hlavně k účelům novačním – např. Gaius prodal na úvěr Quintovi nějakou věc za 1000 sesterciů, do účetních knih však napsal, že vyplatil Quintovi 1000 sesterciů jako zápůjčku: obligace z tržové smlouvy se zápisem proměnila v obligaci ze zápůjčky.¹²⁶

Žaloba z literárního kontraktu byla vždy žalobou „přísnou“, nejčastěji se zřejmě objevovala „*actio certae creditae pecuniae*“.¹²⁷ Literární kontrakty nepřežily dobu klasickou, patrně se přestaly užívat již ve 3. století. Řecky psané listiny, které jsou hojně doloženy v právu justiniánském, mají docela svéráznou, od literárních kontraktů úplně odlišnou povahu: většinou se jedná jenom o listiny důkazní.¹²⁸

Kontrakty reálné

Kontrakty reálné jsou smlouvy, které ke svému vzniku vyžadují předání věci (proto v pramenech „*re contrahitur obligatio*“) tj. vyžadují, aby jedna ze smluvních stran skutečně plnila to, co bylo s druhou ujednáno, a to s úmyslem zavázat si druhou stranu k protiplnění a druhá strana s tímto vědomím plnění přijala.¹²⁹

Původně mezi reálné kontrakty patřily pouze čtyři smlouvy jednoduché struktury, kdy smluvené protiplnění, ke kterému se příjemce zavazoval, pozůstávalo pouze v tom, že věc, kterou od smluvního partnera dostal, po nějakém časem řádně vrátí. Proto obligace vůbec nemohla vzniknout, dokud budoucí dlužník neměl věc v rukou, dokud mu věřitelem nebyla předána. Proto také jakákoli úmluva o některém ze čtyř smluvních typů byla bez předání věci pouhopouhou smlouvou o smlouvě budoucí, tzv. *pactum de contrahendo*.¹³⁰

¹²⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 244

¹²⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 245

¹³⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 245

Čtyři staré reálné kontrakty byly tyto: půjčka nebo zápůjčka (*mutuum*), výpůjčka (*commodatum*), úschova (*depositum*) a smlouva o zástavě ruční (*pignus*). Časem se typizované důvody vzniku reálné obligace rozšiřovaly a závaznost přiznávána stále většímu počtu případů smluv s obsahem atypickým, až nakonec se obecně uznala žalovatelnost smluv o jakémkoli vzájemném plnění, jestliže jedna ze stran již svůj závazek splnila a plnění druhé straně poskytla. Tím se pochopitelně stalo, že žaloby se podávaly z poměru, které ani neměly zvláštní pojmenování a justiniánské právo proto tyto případy shrnulo pod název kontrakty nepojmenované (*contractus innominati*), nauka mluví pak o reálných kontraktech nepojmenovaných, a sice proto, že podmínkou jejich závaznosti je plnění jednou stranou již poskytnuté (tedy jakési „předání věci“).¹³¹

Z reálných kontraktů původních „pojmenovaných“, byla zápůjčka smlouva jednostranná, ostatní tři měli povahu smluv dvoustranných nerovných, reálné kontrakty nepojmenované jsou vesměs synallagmata, tedy dvoustranné smlouvy rovné. Z toho se podává, že ze zápůjčky příslušela pouze žaloba jediná, pro zbývající tři smlouvy původní jsou charakteristické vždy žaloby dvě: hlavní žaloba (žaloba na vrácení předané věci) se označuje jako „*actio directa*“ a druhá žaloba (žaloba uplatňující nároky vůči tomu, kdo věc předal) se nazývá „*actio contrario*“, také reálné kontrakty nepojmenované mají vždycky žaloby dvě: jednu na vrácení plněného, druhou na slíbené protiplnění (žaloby jsou vlastně čtyři, protože obě jmenované žaloby může použít ta i ona strana).¹³²

¹³¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 245

¹³² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 245

2. 2. Mutuum

„*Mutuum date nihil inde sperantes*“ – „půjčte, ale v nic z toho nedoufejte“
(vztahuje se na období, kdy se zakazovalo brát úroky)¹³³

Mutuum neboli půjčka či zápůjčka je co definice pojmu: odevzdání zastupitelných věcí (zvláště pak peněz) vydlužiteli s tím, že po určité době vrátí stejné množství téhož druhu a jakosti. Mutuum je reálný kontrakt, uskutečněný vyplacením zapůjčených peněz, zakládající nárok na dare stejné sumy peněz jaká byla zapůjčena.¹³⁴

Jeho náležitosmi náležitosti byly:

a) DATIO REI - neformální odevzdání věcí (traditio) do vlastnictví vydlužiteli. časem stačilo i vydání nepřímé vydlužitel směl napříště podržet jako zapůjčené věci, které měl do té doby ve své moci z jiného důvodu. Dále sem patří - *contractus mohatrae* aj. Při poskytnutí zápůjčky bylo dokonce přípustné přímé zastoupení. Naproti tomu pouhé *pactum de mutuo dando* není žalovatelné, ledaže je uzavřené stipulací.¹³⁵

b) CONVENTIO - dohoda stran, že odevzdání věci zakládá závazek vydlužitelův (na vrácení), omyl o tom nebo nezpůsobilost jedné strany činí zápůjčku neplatnou. Avšak zapůjčitelí přísluší po odevzdání věcí *condictio iuventiana*. Dá-li si zapůjčitel před odevzdáním věcí či peněz slíbit vrácení stipulací, vzniká jediné tento verbální kontrakt: nebyla-li však dána částky vyplacena, přísluší vydlužiteli na obranu---*quere la non numeratae pecuniae*. Mutuum je zásadně bezplatné a bezúročné: úrok je možno smluvit jen zvláštní smlouvou (stipulatio usurarum), která může zahrnovat i zápůjčku samu (s. sortis et u.) *usurae* - nevrátí-li vydlužitel včas peníze, má zapůjčitel proti němu — *actio certae creditae pecuniae*: jde-li o jiné věci—*condictio certae rei*, stal-li se vydlužitel vlastníkem peněz třetího tím, že je spotřeboval, přísluší zapůjčitelí *condictio de bene depensis* – zvláštní úprava

¹³³ REBRO, Karol. Latinské právnické výrazy a výroky. 1. vyd. ve Wolters Kluwer ČR. Praha:Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 279, s. 173

¹³⁴ SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského. Díl 1, Obecné nauky. 2, str. 52

¹³⁵ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 471 s 45

platila zapůjčení synů—*sc. Macedanianum*.¹³⁶

Zvláštním případem půjčky bylo tzv. *fenus nauticum*, jakési římské námořní havarijní pojištění. Dlužník měl totiž zapůjčenou sumu vracet věřiteli pouze s podmínkou, že jeho loď vykoná svou obchodní cestu úspěšně (cestou neztroskotá a dojde do určeného přístavu). V tomto případě, se brání úroku, mohlo sjednat i neformálně, věřiteli se také povolovalo zvýšení úrokové míry, protože smlouva byla riskantní (aleatorní), neboť věřitel nesl riziko půjčky, která se nevyplácela předem, ale jen tehdy, když loď se z cesty nevrátila.¹³⁷

2. 3. Commodatum

„Vypůjčení nespoteřitelné věci, které vypůjčovatel zdarma užívá a v určené době ji má vrátit“¹³⁸

Commodatum je dvoustranná smlouva nerovná, při které „věřitel“ – komodant dává „dlužníkovi“ – komodatáři individuálně určenou věc do bezplatného užívání na určitou dobu (doba může být nepřímo typem užívání, např. přečtením knihy) s tím, že komodatář potom věc neporušenou komodantovi vrátí.¹³⁹

Hlavní závazek ze smlouvy, jehož vymáhání sloužila „*actio commadati directa*“, byl závazek komodatáře věc neporušenou vrátit (se vším, co k ní event. přibylo): proto směl věc užívat jen smluveným způsobem, musel o ni pečovat, komodantovi odpovídal dokonce i za „nižší náhodu“ (*causus minor*), např. za to když mu věc někdo ukradl (tato zvýšená odpovědnost, nazývaná odborně

¹³⁶ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 471 s

¹³⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 246

¹³⁸ REBRO, Karol. Latinské právnické výrazy a výroky. 1. vyd. ve Wolters Kluwer ČR. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, s. 64

¹³⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 246

„custodia“, a se u komodatáře vysvětlovala skutečností, že ze smlouvy má výlučný prospěch on).¹⁴⁰

Závazky mohly vzniknout i komodantovi, např. tím, že komodatář vypůjčenou věc na svůj náklad užitečně zlepšil, anebo tím, že půjčená věc způsobila komodatáři škodu, které komodant mohl předejít (např. tím, že půjčí kousavého psa a neupozorní komodatáře, že zvíře je potřeba pozorně hlídat). Tyto nároky prosazovala „actio commodati contrario“, kromě ní měl komodatář i právo retenční, tj. právo zadržovat věc tak dlouho, dokud komodant neuspokojí jeho nároky.¹⁴¹

2. 4. Precarium

Vypůjčce se navenek k nerozeznání podobala výprosa – precarium. Rozdíl byl pouze v tom, že při výprose nemělo užívání cizí věci „dies ad quem“, tedy termín končící a vlastník mohl věc danou precariem žádat kdykoli nazpět. Precarium se původně nepovažovalo za právní vztah (vlastník neměl vůči uživateli – precaristovi žádné povinnosti), prekatistu však začal chránit praetor dražebními interdikty, ačkoli precarista evidentně držitelem nebyl a ve vztahu k vlastníkovi žádnou ochranu neměl. Nakonec bylo uznáno, že precarium je smlouva, uzavřená souhlasem obou stran (odevzdáním věci a jejím přijetím) a praetor vedle interdiktů poskytl vlastníkovi i zvláštní žalobu na vydání věci, jako precatium dané. V justiniánském právu bylo precarium, jehož objektem bývaly obyčejné nemovitosti, logicky zařazeno mezi reálné kontrakty nepojmenované. Ve feudálních státech, které vznikly na území západořímské říše, sehrálo precarium mimořádně významnou úlohu jako jedna z forem výstavby hierarchické struktury společnosti.¹⁴²

¹⁴⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 246

¹⁴¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 246

¹⁴² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 246

Prekarium neboli výprosa je faktický vztah, kdy jeden odevzdá druhému na jeho žádost věc k bezplatnému užívání i požívání s tím, že ji může kdykoli vyžádat nazpět¹⁴³. K tomuto bych uvedl citát Uplianův: *Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quam diu is qui concessit patitur* (Ulp. D. 43, 26, 1 pr.) Výprosa je to, co se prosícímu povolí užívat tak dlouho, pokud to trpí ten, kdo to povolil. Precarium vzniklo jako způsob, jímž hospodářsky slabí „clientes“, obdělávali volnou půdu bohatých patricijů, čímž se ovšem dostávali do plné závislosti na vlastníkovu pozemku (podobně jako později dlužníci, propuštěnci a otroci) jemuž se tím otevřela cesta k ničím neomezenému vykořisťování. Precarium bylo možno užít i při koupi na úvěr (na splátky), takže „chudý“ kupec mohl užívat věci ještě před zaplacením její ceny (na níž si prodávající svou „ochotu“ náležitě vynahradil). Z druhé strany zase patriciové, kteří pro sebe zabírali kus po kuse státní pozemky, vystupovali zprvu a formálně jako pouzí prekaristé - *ager occupatorius*. Vlastní prekarium se časem vztahovalo i na věci movité ale prakticky upadalo rozvíjením příbuzné instituce - *commodatum*. Teprve poklasická doba začíná chápat prekarium jako smlouvu a Justinián je řadí mezi „*contractus innominati*“ (nepojmenovaná, neupravená smlouva). Snad z *precaria* vznikla středověká smlouva příbuzná *emphyteusi* podle níž zejména kostely dočasně poskytovaly nemovitosti za roční dávky peněžní nebo naturální¹⁴⁴

Geneze a vývoj - význam pro vznik *preceuz precarium* není příliš velký. Ve skutečnosti vzniká ne od chvíle *rogatio* nebo *consessio* ale od chvíle účinné *datio* nebo *adquisitio*.

Další vlastnost výprosny je skutečnost, že i ona má charakter možnosti využití poskytovaných výhod. Dle pojmů objevující se v rozsáhlých pramenech umožňuje i projev vůle, jak *concessio*, *patientia libertalitas* nebo *voluntas* - zde texty často hovoří o *permittere* ve vztahu požadavku *prekuristy* z *rogatio*, *robere*, *imperativere* nebo se používá návrat k *ut liceat*. Dále je nutno také zmínit, že i

¹⁴³ Bartošek, Milan. Encyklopedie římského práva. 2., přeprac. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s.

¹⁴⁴ Bartošek, Milan. Encyklopedie římského práva. 2., přeprac. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s.

Paulus v knize třinácté Sabinus definuje *condicio precari* přímo jako *causa beneficii*, takže dle povahy *precarium* Ihering respektuje národní historické skutečnost, že původně to bylo možné uplatnit v rámci rodiny. Z citovaných zdrojů, jakož i z řady dalších textů charakteristických pro *precarium*, je samozřejmostí, že dát svolení *precario* od *prekuristy* je možné i pro užívání majetkových práv. Není pochyb o tom, že toto je případ z praxe, zejména proto, že nejčastější použití při *precarium* je široce dohodnuté a je možné všechny plody a užitky podle zásad.¹⁴⁵

Předmětem *prekaria* může být v zásadě každá věc, movitá, nemovitá, nadána smysly či nikoli. Výjimkou jsou však věci určené ke spotřebě. Co se týká otroků, uplatňuje se „*partus ancillae*“. Románské prameny se však rozcházejí ve skutečnostech, zda se předmět vztahuje na věci na zemi, či mimo zemi. Prameny hovoří o tom, že Ulpian například tvrdil, že předmětem *prekaria* může být například také movitost, tedy nespjaté pevně s povrchem země. Kdyby bylo *prekariu* použito i v tomhle ohledu od začátku, bylo by zbytečné. V určitých pramenech klasického práva se za *prekarium* považovala i služebnost. To však znamenalo problém v následném moderním zákonodárství, které tento pojem neznalo a užívalo jej se v této souvislosti pro praktický aspekt: *interdikt de precario*.

Nicméně je pravdou, že tento pohled není nikterak opodstatněný, protože víme, že *interdikt* říkal: „Rozhodující je však názor Ulpiana. Ulpian uznává i víc možností výkladu *interdiktu* v postupném oslabování důležitosti služebnosti, až se přestala ve výsledku využívat úplně. V tomto případě je *interdikt* proti vůli. Samozřejmě můžeme tu hovořit i o restituci věcí, je to však zbytečné. Že jde vlastně o *interdikt precario* a ne o žádný jiný je zřejmé ze zhruba 71 poznámek od jiných právníků, které se shodují s výkladem, a dá se říci, že se jedná o jeho přesné výpovědi Ulpiana. Albertario a Ciapessoni se shodují na tom, že klasický výklad užívá termínu *usus iuris* na rozdíl od výkladu *prekaria* kdy se hovořilo o *possessio rei*. *Usus* je termínem technickým pro označení vykonávání práva majetkového. V souvislosti s tím Albertus přijímá interpolace, ze kterých je

¹⁴⁵ SONDEL, Janusz. *Precarium w prawie rzymskim*. 1. vyd. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1971, 175 s. Prace prawnicze; zes. 50. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego; s. 11
49

znatelné, že požaduje za precarium rovněž do res incorporales. V aktuální verzi textu má precarium ten, který byl jako poslední držitelem věcí, nebo práv. Konsekvence albertaria přijímají rovněž interpolace kde místo interpolací possidere. Citovaná stanoviska na téma služebnosti jako předmětem precaria zůstaly v podstatě přijaty ve společenské nauce práva římského. Mnohé novější prameny se dá označit pouze za hypotézy, vzhledem k nejasným zdrojům.¹⁴⁶

¹⁴⁶ SONDEL, Janusz. Precarium w prawie rzymskim. 1. wyd. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1971. 175 s. Prace prawnicze; zes. 50. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego; s. 13
50

3. Srovnání úprav základních závazkových institutů soukromého práva

V této části bych se rád pozastavil nad změnami v úpravě výše uvedených institutů, tak jak byly zákony upravovány na našem území od vzniku samostatného československého státu do současnosti. V tomto časovém rozmezí bylo soukromé právo, a tedy i zkoumané instituty, upraveny v těchto zákonech:

- zákon č. 946/1811 Sb. z.s., obecný zákoník občanský (ABGB), který byl vyhlášen s platností pro všechny země rakouského císařství (s výjimkou zemí Koruny uherské) dne 1. června 1811. Na základě tzv. recepční normy (zákon č. 11/1918 Sb.) byl převzat do českého právního řádu po vzniku Československé republiky a s několika málo novelizacemi zůstal v platnosti až do roku 1950.¹⁴⁷
- zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, který je někdy nazýván „střední“
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

1. Úprava obsažená v zákoně č. 946/1811 Sb. z.s.

Smlouva o půjčku byla upravena v § 971 – 982. Stranami smlouvy byli půjčitel a vypůjčitel. Definičními znaky smlouvy o půjčce byly bezúplatnost, časová omezenost a věc nezužitelná. Co se týče způsobu užívání, byl vypůjčitel povinen věc užívat řádně nebo stanoveným způsobem. Doba, po kterou byl vypůjčitel oprávněn věc užívat nemusela být exaktně stanovena, doba užívání mohla vyplývat též z účelu užívání. V takovém případě byl vypůjčitel povinen s užíváním neprodlévat a věc vrátit brzy.

¹⁴⁷ Vzhledem k „zákonodárné smřšti“, která je v současné době aplikována, je nepředstavitelné, že zákon tak jak byl převzat z monarchie, prošel od roku 1918 do roku 1950, kdy byl nahrazen novým kodexem, pouze sedmi novelizacemi (byl změněn zákony č. 56/1928 Sb., č. 108/1933 Sb., č. 64/1944 Sb., č. 117/1945 Sb., č. 41/1948 Sb., 194/1949 Sb., a č. 266/1949 Sb.)

Zvláštním ustanovením v tomto směru byl § 974, jímž byla upravena výprosa (prekarium). Dle tohoto ustanovení se totiž nejednalo o smlouvu o půjčku v případě, že nedošlo k určení ani doby užívání ani jeho účelu. Výprosa byla nezávazná a půjčitel mohl žádat vrácení půjčené věci kdykoliv.

V případě sporu o trvání doby užívání, leželo důkazní břemeno na straně vypůjčitele, jež musel prokazovat, že má právo na delší užívání než tvrdí půjčitel. Sjednaná doba užívání nemohla být zkrácena ani v případě, že by půjčiteli vyvstala nevyhnutelně potřeba užívání půjčené věci. Právo vyžádat si věc nazpět v případě potřeby půjčitele muselo být výslovně upraveno. Pokud však chtěl věc vrátit dříve vypůjčitel mohl tak učinit pouze za předpokladu, že s tím půjčitel souhlasil.

Pokud nebylo věci užíváno tak, jak bylo smlouveno, či byla ponechána k užívání třetí osobě, byl půjčitel oprávněn vzít si věc zpět. Vypůjčitel odpovídal za škodu, jež na věci způsobil tím, že jí poškodil nebo zmařil, včetně škody nahodilé, jež způsobil svým protiprávním jednáním.

Kazuistické ustanovení § 980 upravovalo situaci, kdy došlo ke ztrátě věci. Tímto bylo stanoveno, že jestliže za ztracenou věc vypůjčitel složil cenu, nemohl si v případě znovunalezení věci tuto ponechat, jestliže byl vlastník věci ochoten dříve přijatou cenu vrátit.

Běžné náklady spojené s užíváním věci nesl tradičně vypůjčitel a náklady přesahující tuto hranici, byly vypůjčiteli, pokud je vynaložil, nahrazeny.

Žalobu týkající se sporu ohledně půjčené věci mohly obě strany podat pouze v případě, že učinili druhé straně oznámení do 30 dnů od vrácení věci.

Smlouva o zápůjčce je upravena v §§ 983 – 1001. Stranami v tomto vztahu byli zapůjčitel (jako věřitel) a vypůjčitel (jako dlužník). Charakteristickými znaky smlouvy byla časová omezenost, druhově určené a spotřebitelné věci. Smlouvu o zápůjčce bylo možné sjednat bezúročně nebo s úrokem, jež se pak nazývala „úročnou smlouvou“. Předmětem smlouvy mohly být buď peníze nebo jiné

spotřebitelné věci. Peněžitá zápůjčka mohla mít za předmět kovové mince,¹⁴⁸ papírové peníze či veřejné dluhopisy (obligace).

V § 959 byla upravena přeměna smlouvy schovací ve smlouvu o zápůjčku nebo o půjčku. Ex lege tato transformace nastala, pokud ten, kdo věc složil, ať již z vlastní pohnutky či na žádost schovatele, umožnil složenou věc užívat. Pokud byly předmětem smlouvy věci zužitelné, došlo k přeměně ve smlouvu o zápůjčku, v případě věcí nezužitelných věcí, došlo k přeměně ve smlouvu o půjčku, se všemi právy a povinnostmi.¹⁴⁹

2. Úprava obsažená v zákoně č. 141/1950 Sb.

Tímto zákonem byla změněna téměř 150-tiletá terminologie a dřívější půjčka začala být nazývána výpůjčkou a původní zápůjčka byla nyní půjčkou.

Úpravu smlouvy o půjčce bychom našli v §§ 410 – 418. Definiční znaky zůstaly nezměněny, jedná se o smlouvu jejímž předmětem je věc (nezužitelná), je bezplatná a časově omezená. Stejná zůstala i pravidla užívání, kdy věc mohla být užívána pouze dohodnutým způsobem, případně přiměřeně dle povahy a určení věci.

K vrácení věci mělo dojít ve stanovený čas, a pokud nebyl sjednán, měla být věc vrácena bez zbytečného odkladu poté, kdy byla věc užita ke splnění účelu. Stejně jako v předchozí úpravě nebylo proti vůli půjčitele vrátit věc před uplynutím stanovené doby, pokud by mu předčasným vrácením mohly vzniknout obtíže. V případě nedovoleného způsobu užívání, mohl půjčitel žádat ihned vrácení věci (v předchozí úpravě mohl věc rovnou odejmout).

Z odpovědnosti za nahodilou škodu na vypůjčené věci se bylo možno vyvinut, pokud vypůjčitel prokázal, že by nahodilá škoda stihla věc i jinak. Nově měl navíc nárok na náhradu škody též vypůjčitel, a to v případě, že mu byla způsobena v důsledku vad věci, které byly půjčitelem zatajeny.

¹⁴⁸ Zapůjčitel si mohl vymínit, aby bylo placeno ve stejném druhu mincí, jaký byl poskytnut. (§ 987)

¹⁴⁹ Zákon č. 946/1811 Sb. z.s., obecný zákoník občanský

Změna byla zaznamenána též v úpravě náhrady vynaložených mimořádných nákladů. Stejně jako v předchozí úpravě nel náklady na běžné užívání vypůjčitel, ale v případě vynaložení mimořádných nákladů nemohl již žádat jejich nahrazení od půjčitele.

Důležitou změnou bylo též prodloužení prekluzivní lhůty k vymáhání nároků z tohoto vztahu vzniklých, jež byla stanovena na šest měsíců.

Z právního řádu nám mizí úprava výprosy, když je stanoveno § 412 odst 2, že pokud nebyla sjednána doba ani účel užívání věci (podmínky, které dříve způsobovaly vznik nezávazné výprosy), může půjčitel žádat vrácení věci kdykoli, avšak stále se jedná o smlouvu o půjčce, jež je závazná.

Smlouva o výpůjčce, nově nazývaná půjčka, byla upravena v §§ 419 – 421. Stranami smlouvy byli jednoduše věřitel a dlužník. Byla opuštěna úprava možnosti sjednání vrácení v určitém druhu mincí, jelikož pozbyla svého významu.

Jestliže nedošlo ke sjednání času k vrácení, byl dlužník povinen splnit dluh bez zbytečného odkladu, jakmile o to byl požádán. Úroky mohly být nově smlouveny jen do určité výše a stejně jako v předchozí úpravě, pokud byly sjednány úroky při nepeněžité půjčce, mohl věřitel jako úroky vyžadovat přiměřené větší množství nebo věci lepší jakosti, ale téhož druhu.¹⁵⁰

3. Úprava obsažená v zákoně č. 40/1964 Sb.

Smlouva o výpůjčce byla upravena v §§ 659 – 662. Oproti předchozí úpravě došlo k definování nové povinnosti půjčitele a to, předat věc vypůjčiteli ve stavu způsobilém k užívání. Bez zvláštního ujednání stran nebylo dále možné, aby vypůjčitel přenechal užívání věci třetí osobě. Toto ustanovení se do úpravy vrátilo, jelikož původně v ABGB byla podobná úprava obsažena.

Vypůjčitel mohl věc vrátit i před stanoveným termínem vrácení a zákon již neřeší, zda je k tomu potřeba souhlas půjčitele či dokonce, zda by předčasněmu

¹⁵⁰ Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník

vrácení bránilo to, že by byly půjčiteli způsobeny obtíže. Pokud věc nebyla užívána řádně, mohl půjčitel požadovat její vrácení i dříve.

Smlouva o půjčce byla upravena pouhými dvěma §§ 657 – 658. Zákon výslovně nestanovoval maximální možnou výši úroků, jež mohly být smlouveny. Judikaturou však bylo dovozeno, že jejich výše „nemůže být bezbřehá“.¹⁵¹

V rozporu s dobrými mravy byla výše úroků, která podstatně přesahovala úrokovou míru, jež byla v době sjednání obvyklá (s přihlédnutím zejména k nejvyšším úrokovým sazbám uplatňovaným bankami)¹⁵².

4. Úprava obsažená v zákoně č. 89/2012 Sb.

Nový občanský zákoník se navrácí k původnímu označení výpůjčky a zápůjčky. Ustanovení § 2193 NOZ nám říká, že o výpůjčky jde v tom případě, pokud půjčitel přenechává vypůjčitelu nezuživatelnou věc a zavazuje se mu umožnit její bezplatné dočasné užívání. § 2390 pojednává o tom, že zápůjčkou se rozumí přenechání zapůjčitelovo zastupitelné věci vydlužiteli, k užívání podle libosti a po čase vrátil zpět věc stejného druhu. Takže vlastně nic nového. Na druhou stranu však navrácení se k archaismům je neobvyklé, zvláště pak pro skoro 50 let ustálenou a všeobecně povědomou terminologii. Nicméně je jen otázkou času, kdy se i tato vžije široké veřejnosti. Ovšem co může i laika poměrně dost překvapit je uspořádání těchto dvou ustanovení v NOZ. Jelikož jak již vyplývá z čísel paragrafů výše – tyto dva vzájemně blízké instituty, již neleží vedle sebe, jak tomu bylo v předchozí úpravě tedy (§659-§658), ale jsou od sebe rozděleny zástupem skoro dvou set jiných paragrafů upravující třeba nájem, včetně nájmu bytu a dopravního prostředku, o pachtu, o ubytování a o licencích.

¹⁵¹ Nález Ústavního soudu (ÚS) I. ÚS 523/07 ze dne 7. 5. 2009, K přiměřenosti výše úroků z prodlení.

¹⁵² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR pod sp. zn. 21 Cdo 1484/2004 ze dne 15. 12. 2004.

Závěr

Římské právo ačkoliv jeho základy spadají do dávných dob starověku je i z dnešního pohledu velmi vyspělým a propracovaným právním systémem, který položil velice důležité a nenahraditelné základy moderní právní vědě

Má diplomová práce se snaží uvést do problematiky římského práva smluvního. Vývoj římského práva můžeme datovat již od poloviny 5. století př. n. l. sepsáním jednoho z nejvýznamnějších zákonů přijatých v době republiky tzv. „Leges duodecim tabularum“, tedy Zákona dvanácti desek. K této kodifikaci římského obyčejového práva, jak jsem již zmínil, došlo z důvodu kompromisu mezi patriciji a plebeji, jelikož často docházelo k výkladu nepsaného práva ve prospěch patricijů. Období římského dominátu dalo vzniknout dalšímu, pro nás velmi důležitému pramenu: Corpus Iuris Civilis císařem Justiniánem aby pak mohl být v 11. století znovu objeven na právnických školách v Itálii, zvláště pak na boloňské univerzitě, a později se stát základním podkladem pro přijetí římského práva ve středověku a jeho dalšího šíření.

V první části mé práce se zaměřuji na obligace jako takové, jejich historický vývoj závazkových vztahů, vznik zánik atd. Ve druhé části charakterizují základní kontrakty: mutuum, commodatum, precarium. Ve třetí závěrečné části pak komparuji úpravy základních závazkových institutů soukromého práva v českých zemích od tzv. „*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*“ tedy ABGB, až po Nový občanský zákoník.

Závěrem bych chtěl podotknout, že starověký Řím, který dnes vnímáme jako centrum antické kultury, dal založit právní nauce, která má nedostižný význam a nesmírnou důležitost pro dnešní dobu - vždyť právě na základech římského práva dnes stojí celý kontinentální právní systém

Seznam použité literatury a pramenů:

ARNDTS, Karl Ludwig a SPÁČIL, Jiří, Učební kniha pandekt. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 3 sv. Klasická právnická díla

BALÍK, S. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. 1. vyd. Dobrá Voda, Aleš Čeněk, 2002

BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2., přeprac. vyd., v nakl. Academia 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 471 s.

BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. Přeložil Jan Vážný. 9. vydání. Brno: Právnický, 1932

Just. Inst. 3. překlad: BLAHO, Peter. *Corpus Iuris Civilis: Justiniánske Inštitúcie*. Trnava: Iura Edition, 2000

KINCL, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995

REBRO, Karol. *Latinské právnické výrazy a výroky*. 1. vyd. ve Wolters Kluwer ČR. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012

REBRO, Karol, BLAHO, Peter. *Římske právo*. 4. vydání. Bratislava: Iura Edition, 2010

SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Díl 1, Obecné nauky. 2,

SONDEL, Janusz. *Precarium w prawie rzymskim*. 1. vyd. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1971. 175 s. *Prace prawnicze; zeszyt 50. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*

Zákon č. 946/1811 Sb. z.s., obecný zákoník občanský

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník

Nález Ústavního soudu (ÚS) I. ÚS 523/07 ze dne 7. 5. 2009

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR pod sp. zn. 21 Cdo 1484/2004 ze dne 15. 12. 2004.

Resumé

Mutuum, comodatum, prekarium

My thesis seeks to bring the issue to the Roman law of contract. The development of Roman law can be dated from the mid - fifth century BC by writing one of the most important laws adopted at the time of the Republic, *Leges duodecim tabularum* - the Twelve Tables . This codification of Roman customary law, as I mentioned, was due to a compromise between the patricians and plebeians, as was often the interpretation of unwritten law in favor of the patricians. Period Roman Dominate Me then gave rise further for us a very important source: *Corpus Iuris Civilis* Emperor Justinian considered in order to be in the 11th century rediscovered the law schools in Italy, especially at the University of Bologna, and later become the basis for the adoption of Roman law in the middle Ages and its further spread.

In the first part of my work I focus on obligation as such, their historical development, the formation of extinction, etc. . The second part outlines the basic contracts: *mutuum*, *commodatum*, *prekarium*. In the third section compares modifications of the basic obligations of private rights especially with regard to the new Civil Code.

Finally, I would like to point out that the ancient Rome, which is now perceived as the center of ancient culture, gave establish a legal doctrine that has incomparable importance and immense importance for the present time - after all, just on the basis of Roman law now stands throughout the continental legal system.

Keywords

Mutuum, commodatum, precarium, Roman law, bond, contract, Corpus Iuris Civilis, The Twelve Tables, civil law

Klíčová slova

Půjčka, výpůjčka, výprosa, mutuum, commodatum, precarium, římské právo, obligace, kontrakt, Corpus Iuris Civilis, Zákon dvanácti desek, občanské právo